

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. Foto Mogens Vedsø 2009. – *Die Kirche, Südostansicht.*

FLYNDER KIRKE

SKOVBORG HERRED

Kirken (»Flundæræ«) er tidligst nævnt o. 1350 i Ribe Oldemoders kirkeliste, hvor den var ansat til 4 skilling sølv.¹ I tidsrummet 1495–1512 blev flere enge, gårde og byggesteder i sognet overdraget til kirken, heriblandt Flynder Kirkeenge.² En række af disse transaktioner skete fra Bækmark, som i middelalderen hørte under Ribe bispestol og var beboet af dennes lensmand. Kirkens fortsatte nære tilknytning til Bækmark og til hovedgårdens beboere afspejlede sig også i de følgende århundreder, både i administrativ³ og materiel henseende (jf. inventar og gravminder).

1671 overgik ejerskabet til kirken fra kronen til det af Henrik Ruse (Rüsensteen) oprettede baroni, Rysensteen (s. 813), der fra 1679 hørte under slægten Juul (Juul-Rysensteen eller Juel af Rysensteen).⁴ Da baroniet ophævedes 1799, fulgte kirken fortsat Rysensteen, indtil den daværende ejer, generalkrigskommissær Peter Severin Fønss til Løvenholm 1804 solgte den til

Niels Schack på Bækmark.⁵ Allerede før 1809 synes kirken at være overgået til sognemændene, idet kaldsretten dog fortsat tilhørte kongen.⁶

Kirken har fra gammel tid, dvs. i hvert fald siden 1556 (s. 813 f.), været *anneks* til Bøvling Kirke og overgik sammen med denne til selveje 1935.

Kirken er placeret på omtrent fladt land med kun meget spredt bebyggelse i nærheden.⁷ Mod nordøst skråner landskabet ned mod Flynder Å, og mod nordvest afgrænses plateauet af et mindre bækløb, der har skåret sig ned i terrænet. Nogle få hundrede meter vest for kirken forløber landevejen fra Lemvig til Ringkøbing. En sidevej hertil løber nord om kirkegården og passerer åen ved Skidenbro.

Kirkegårdens hegn og indgange. Kirkegården *hegnes* til alle sider af stendiger, der har gammel hævdf, jf. ndf.

†*Hegn.* Stadigt tilbagevendende poster i kirke-regnskaberne er omlægning af kirkedigerne; således var ti stenlæggere beskæftigede med dette 1586.⁸

Indgangene er placeret i vest, nord og øst. I vest er en fodgængerlåde, der flankeres af murede, kallede piller med afdækning af tagsten og lukkes af hvidmalede trætræmefløje. En tilsvarende, men bredere adgang i øst fungerer som tilkørsel til ligkapellet i kirkegårdens nordøsthjørne.⁹ Fra nord er adgang til kirkegården ad en låge, der fremtræder som et brud i diget og lukkes af tre gitterfløje af smedejern. Denne låge har efter 1940 afløst en smal låge med murede piller svarende til de øvrige.

†*Indgange.* Af regnskaberne fremgår, at kirkegården havde en port i vest og tre stetter; en her samt i øst og syd. Den østre stette omtales 1586,

hvor den tømrede indgang forsynedes med ny låge og tag samt ny †*kirkerist*.⁸ Anskaffelse af mursten til stetterne 1608 må betyde, at en eller flere af disse på dette tidspunkt var murede i stedet for tømrede, om end de stadig havde tagbeklædning af brædder.⁸ En søndre stette, der omtales 1614, må være ny, da der blev lavet hul i diget til dens opsætning.⁸ 1630 præciseres, at den østre stette skulle opmures af tegl, idet den gamle stette var styrtet sammen. Stetten afsluttedes foroven med et bueslag, idet der anskaffedes brædder til tagbeklædning og forskalling ved 'stenloftet'.⁸ Den murede port i vest repareredes sammen med stetten sammesteds 1637–38. Der indmuredes stabler og ophængtes ny fløj af brædder i porten, mens stetten fik en ny †*kirkerist*. I alle tre stetter opstilledes 'kors', formentlig drejekors.¹⁰ 1639 lagde Hans blytækker bly på porten samt stetterne i vest og øst, 'som ikke tilforn var bly på'. Året efter kom turen til den søndre stette, der dels blev opmuret af nyt af Peder Olufsen, Viborg, dels

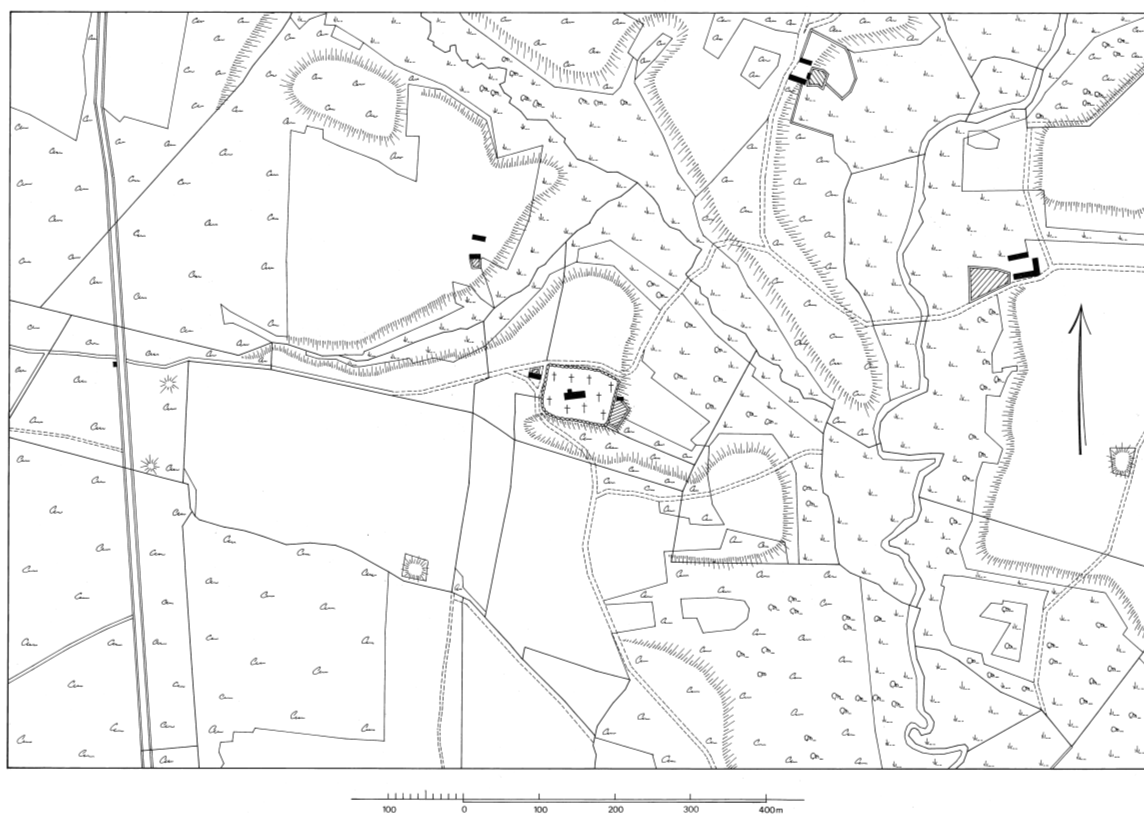

Fig. 2. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af H. G. Wegge og C. W. Balslöv 1818. Tegnet af Jørgen Wichmann. – *Katasterkarte*.

Fig. 3. Koret set fra nordøst. Foto Mogens Vedsø 2009. – *Chorwand, Nordostansicht.*

blev tækket med bly. Til opførelsen anskaffedes ud over nye mursten også murbrokker fra Lom-borg og Ramme kirker til 'at fylde inden i muren med'.⁸ De murede stetter og porten repareredes 1648 af Peder Olufsen.⁸ 1651 lagdes nye *riste* i østre og vestre stette, og til alle tre anskaffedes træ, kroge (stabler), hængsler, klinker og kramper til låger, der må have afløst ovennævnte kors.⁸

Kirkegården har en lægivende træbevoksning langs digernes inderside af røn, eg m.m. Korte strækninger af stendige på kirkegården angives ligeledes at tjene som læ, dels vest for tårnet og dels skråt forløbende og flankerende stien hen mod våbenhusdøren.¹¹

Bygninger m.m. på kirkegården. Et ligkapel opførtes 1965 i kirkegårdens nordøstre hjørne ved arkitekterne Poul Hansen og Ib Lydholm, Thisted. Bygningen er af gule mursten med tag af røde tegl og sort imprægneret træværk. Den indeholder ud over ligrum tillige toilet og fyrrum (jf. s. 894). Indtil dens opførelse stod i vestdiget syd for lågen en kombineret *†kloset-* og *redskabsbygning*. I forbindelse med reparationsarbejder 1641 købtes tømmer i Lemvig til at gøre et *†kalkhus* af.⁸

Den gamle skole nord for kirkegården, på den modsatte side af vejen, indrettedes 1978 til bolig for graveren og med plads til dennes redskaber m.m.¹²

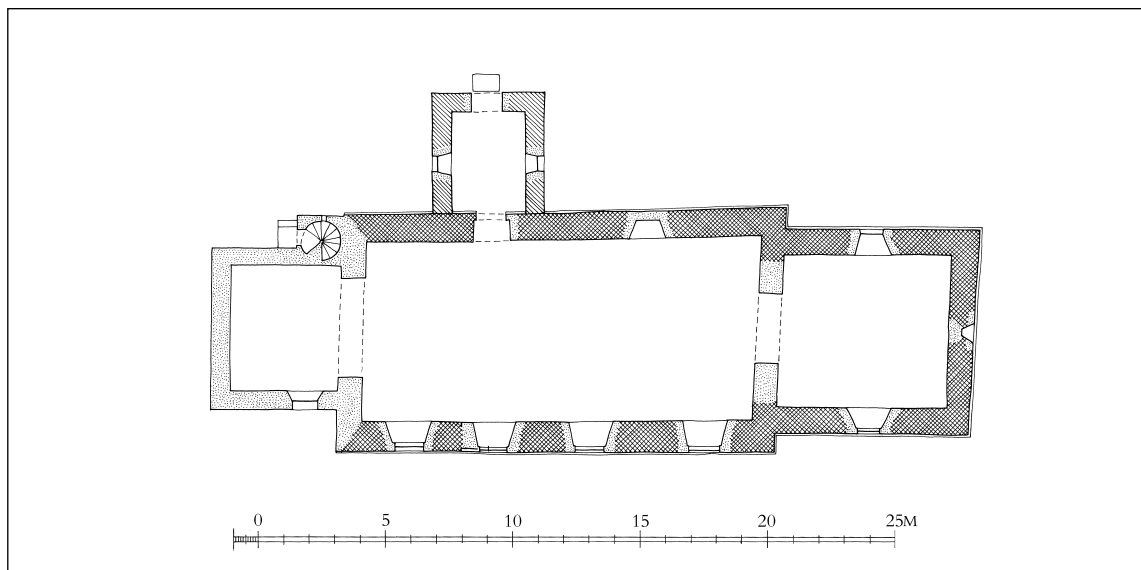

Fig. 4. Grundplan. 1:300. Målt af M. B. Fritz & Søn 1937–40, suppleret af Peter Duun og tegnet af Thomas Bertelsen 2009. – *Grundriss*.

BYGNING

Kirken består af romansk kor og skib, hvortil der senere er føjet et senmiddelalderligt våbenhus ved norddøren samt et tårn i vest opført 1940 til afløsning for en tårnklokkekam fra 1878. Kirkens orientering er omtrent solret.

Kirken er opført af granitkvadre over en enkelt profileret sokkel på et dybtgående fundament af rå kamp.¹³ Denne er skråkantet under koret og de østligste 3,6 m af skibet, mens skråkanten er suppleret med en svagt markeret rille under den resterende del af skibet. Skiftet i sokkelprofil angiver formentlig et *byggestop*, der vel har ligget nærmere triumfgavlen i det opgående murværk end antydnet i soklen. Væggene i kirkens indre er af rå kamp. En kvader på skibets nordside (fig. 7) mellem våbenhuset og østhjørnet rækker på usædvanlig vis over to skifter (3.–4. skifte over soklen) med to symmetriske falsninger foroven svarende til det øverste tilstødende skifte. Murværket synes overalt kraftigt omsat og med kun få oprindelige detaljer. I kvadermurværket er indsat to *billedkvadre*. I østgavlen i 9. skifte over soklen syd for vinduet ses en kvader (fig. 5) med en fugl omgivet af et cirkelslag, der flankeres af parallelle linjer ved kvaderens ender.¹⁴ En anden kvader

(fig. 6) over norddøren med et fremspringende, nærmest halvkugleformet mandshoved, 16×20 cm, er synligt fra loftsrummet.¹⁵

Døre og vinduer. Kirkens *norddør* er bevaret i brug, men udvidet ved restaureringen 1940. Vangerne er sat af kvadre, de vestre står på oprindelig plads, mens de østre blev nedtaget og genopstillet længere mod øst ved dørens udvidelse fra 95 cm til 125 cm i bredden. Samtidig blev den oprindelige, glatte, trapezformede overligger udtaget og erstattet af pudset murværk på jernbjælker; overliggeren måler 140×50 cm.¹⁶ Døren, der i indvendig murflugt målte ca. 120 cm mod nu 145 cm, har anslag 25 cm inden for den ydre murflugt og vangerne er kun ganske let smigede. Den tilmurede (†)*syddør* er markeret udvendig som niche og indvendig ved fuger trukket i væggen puds. Da den har omtrent samme brede både ude og inde, 120–123 cm, må døren have haft både udvendige false og anslagsfalse mod det indre. Et *tympanon*, i form af et noget fladt bueslag (fig. 57), er nu indmuret i tårnets vestmur, men henlå tidligere i det østre kirkegårdsdige. Den nuværende bredde er ca. 100 cm, men 10–15 cm af den højre side synes afbrudt. Tympanonet bærer et nu kraftigt forvitret relief, der viser den korsfæstede Kristus mellem to rundbuede arkader, et motiv, som findes ganske tilsvarende i

Fig. 5–6. 5. Billedkvader i korets østgavl (s. 884). 6. Kvader over skibets norddør med menneskehoved (s. 884). Foto Mogens Vedsø 2009. – 5. Bildquader in östlicher Giebelwand des Chores. 6. Quader mit Menschenkopf über der Nordtür des Schiffes.

Rom Kirkes sydportal (s. 775). Det har uden tvivl siddet i syddøren, hvor bredden harmonerer med en anbringelse på de fremspringende anslagsfalse,

og er trukket et stykke tilbage i forhold til ydre murflugt. Tympanonet må have været omsluttet af et udvendigt rundbuestik, af hvilket der nu ikke

Fig. 7. Udsnit af kvadermurværk i skibets nordside med en falset kvader (s. 884). Foto Mogens Vedsø 2009. – Ausschnitt aus Quadermauerwerk in der Nordseite des Schiffes, ein Quader mit Falz.

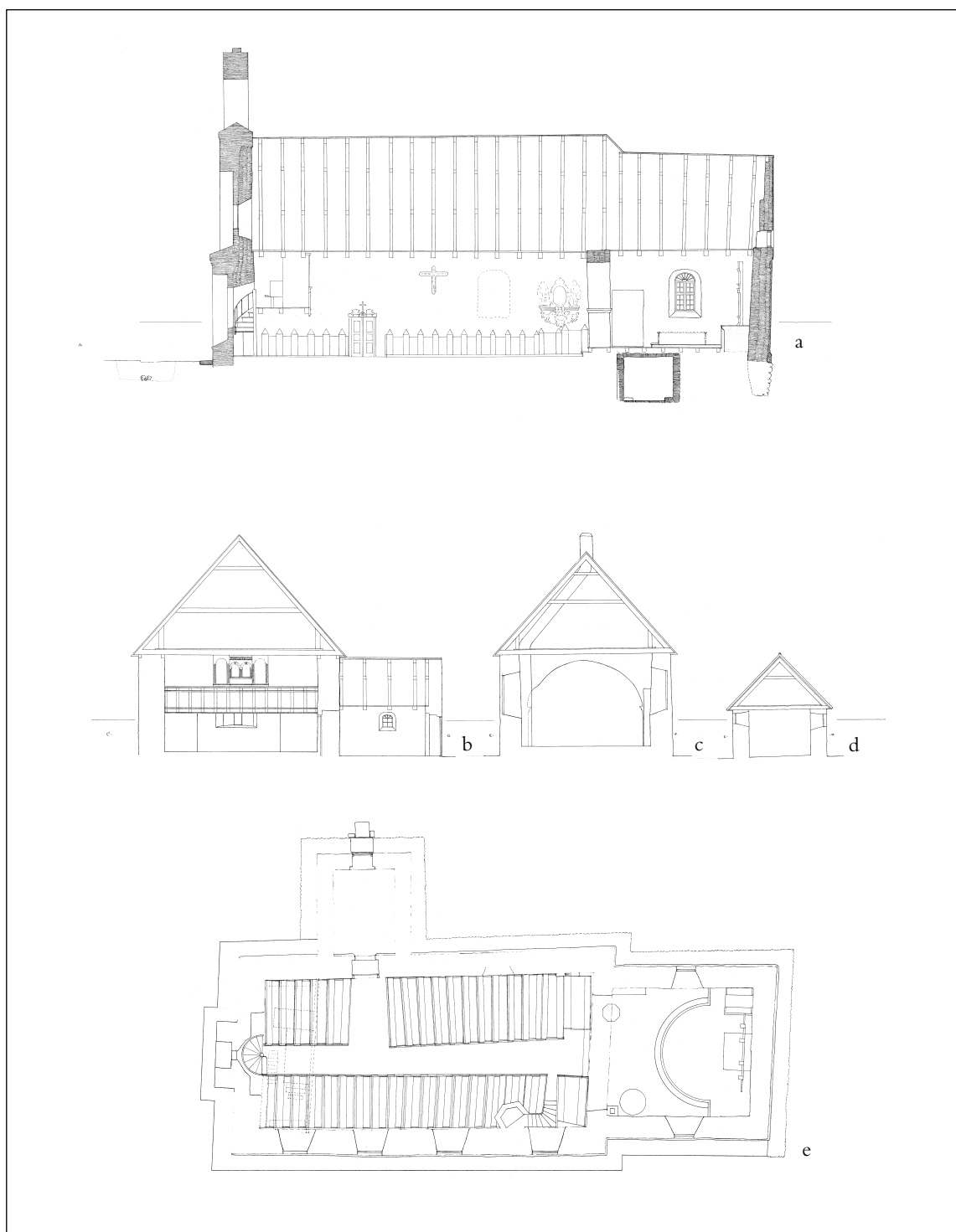

Fig. 8a-e. Opmålinger for restaureringen 1940-42, 1:300. a. Længdesnit set mod nord. b. Snit af skib og våbenhus set mod vest. c. Tværsnit af koret set mod vest. d. Tværsnit af våbenhuset. e. Plan. Målt og tegnet af M. B. Fritz & Søn 1937. – Vermessungen vor der Restaurierung 1940-42. a. Längsschnitt gegen Norden. b. Schnitt des Schiffes und Vårhauses gegen Westen. c. Querschnitt des Chores gegen Westen d. Querschnitt des Vårhauses. e. Grundriss.

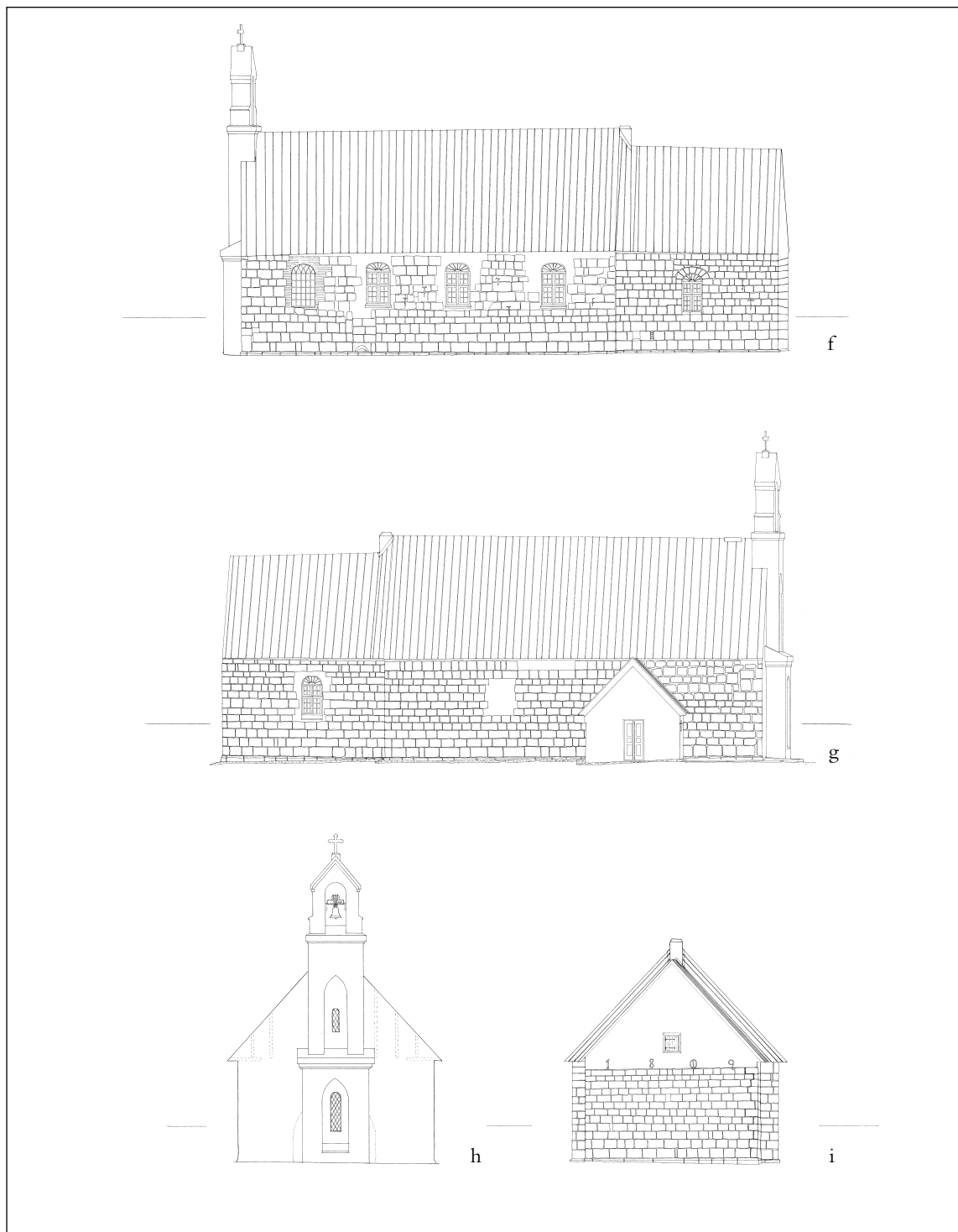

Fig. 8f-i. Opmålinger før restaureringen 1940-42, 1:300. f. Opstalt af sydfacaden. g. Opstalt af nordfacaden. h. Opstalt af vestfacaden. i. Opstalt af østfacaden. Målt og tegnet af M. B. Fritz & Søn 1937. — *Vermessungen vor der Restaurierung 1940-42. f. Aufriss der Südfassade. g. Aufriss der Nordfassade. h. Aufriss der Westfassade. i. Aufriss der Ostfassade.*

er spor. Døren er tilmuret med genbrugte kvadre, der stammer fra restaureringen (jf. ndf.). Af de oprindelige *vinduer* er kun korets østre bevaret, om end delvis genskabt ved restaureringen 1940; for denne var vinduet ikke at spore i det ydre. Det smigede rundbuede vindue, 67×147 cm, i lysningen 20×70 cm, overdækkes af en monolitoverligger, der før 1940 var indsat i syddørens tilmuring (jf. fig. 8f, 9), mens den ligeledes monolitte sålbænksten formentlig er fundet ved udgravning i korgulvet foran alteret.¹⁷ Yderligere et vindue spores indvendigt i koret over det nuværende sydvindue og forskudt en smule mod øst i forhold til dette. I pudsens er den østre del af bueslaget og det øverste af den tilhørende vange markeret; bredden synes noget større end østvinduets. Endelig spores 1937 et vindue indvendigt i skibets nordside øst for døren. I våbenhusets østmur tæt på gavlen er indvendigt indsat en *monolitoverligger* fra et smiget, rundbuet vindue, bredde 60 cm, i lysningen 20 cm. Yderligere en vinduesoverligger er tidligere registreret ved Fåre Mølle.

Kirkens *indre* har ingen bevarede oprindelige detaljer. Den nuværende *korbu* er en rekonstruktion,

i tegl, af den oprindelige, af hvilken nordre vange registreredes ved udgravninger i gulvet 1937 (fig. 53). Forud for restaureringen konstaterede arkitekt M. B. Fritz øst for norddøren en nu udslettet 'indbuling' i murværket, der muligvis var forårsaget af opstillingen af et vievandskar (jf. s. 904). Både kor og skib overdækkes af flade gråmalede bjælkelofter. Ingen af kirkens taggavl er bevarede. Korets østgavl ommuredes 1809, triumfgavlen er formentlig forsvundet ved korbuens ombygning 1590, og de sidste rester af vestgavlen forsvandt formentlig ved opførelsen af det nuværende tårn (jf. ndf.).

Senmiddelalderlige tilføjelser. Ud for norddøren er et *våbenhus*, der er opført af røde munkesten i munkeskifte over kun ganske få synlige, små syldsten. Flankemurene, der afsluttes foroven af tre skifter høje trappefriser, brydes begge af sekundært indsatte rundbuede vinduer. Døren i den glatte gavl er udvidet ved restaureringen 1940. Bevaret er kun den indvendige fals med fladbuet afslutning foroven. Ved restaureringen borthuggedes anslagene og den dertil hørende rundbuede øvre afslutning. Dørens ydre var allerede tidligere ændret ved indsættelse af en vandret afdækket

Fig. 9. Skibet set fra syd. Foto M. B. Fritz & Søn 1937. – *Das Schiff, Südansicht.*

Fig. 10. Kirken set fra nordvest. Ældre postkort (o. 1900). – *Die Kirche, Nordwestansicht.*

fløjddør. Våbenhusets indre overdækkes af et fladt træloft med synlige bjælker. I forbindelse med projekteringen af restaureringen 1940 fremførtes forslag om at erstatte loftet med en beklædning på spærenes underside for at frilægge norddørens overligger og den derover siddende billedkvader, men forslaget blev ikke gennemført.¹⁸

Et *†tårn*, der formentlig var senmiddelalderligt, blev nedrevet 1807.¹⁹ Forud for opførelsen af det nuværende tårn 1940 fremgravedes spinkle fundamentsrester af tårnets tre frie sider.²⁰ Af senere omtaler af reparationer af blytag og murværk (s. 892 og 894) fremgår, at tårnet havde gavle i nord og syd. Tårnrummet var forbundet med skibet af en rundbuet åbning, der var brudt gennem den oprindelige vestgavl. Buen tilmuredes ved tårnets nedrivning, men blev genåbnet ved opførelsen af det nuværende tårn. I indberetninger til biskop J. Bloch nævnes, at tårnet omkring 60 år tidli-

Fig. 11. Udsnit af kirkens våbenhus set fra nordøst. Foto M. B. Fritz & Søn 1937. – *Ausschnitt vom Vörhaus der Kirche, Nordostansicht.*

gere (dvs. o. 1708) blev gjort tre alen lavere, efter at en kraftig storm havde beskadiget det.²¹ 1806 nævnes, at tårnet var meget brøstfældigt;²² endnu midt på året 1807 udførtes der reparationsarbejder på det, da det fik en ny adgangstrappe, men kort efter må det være blevet nedrevet.²³

Eftermiddelalderlige ændringer og tilføjelser. Den frem til restaureringen 1940 bevarede *†korbue* (jf. fig. 16) var resultat af en ændring 1590, hvor muremesteren nedtog 'briksdøren' og gjorde den bredere. Til formålet anskaffedes mursten fra Viborg, 'lim' (kalk) og mursand; de tre samtidig indkøbte spær fra Lemvig til »overhuelling« skulle sandsynligvis anvendes til en skabelon ved opmuringen af den nye bue.⁸ Den noget afladede rundbue spændte omtrent i korets fulde bredde og havde to skifter høje kragbånd, et fornedet afrundet skifte over et glat. Søndre vange og den nederste tilstødende del af bueslaget var skråt afhugget mod vest,²⁴ formentlig for at levne plads til en tidligere opstilling af opgangen til prædikestolen (s. 905).

Kirkens nuværende, fladrundbuede *vinduer*, et i korets og fire i skibets sydside, samt et i korets

nordside, er indsat i løbet af 1600-tallet (sml. s. 893), dog er det vestligste, der frem til restaureringen 1940 var spidsbuet, først gennembrudt 1891.²⁵ Et nu tilmuret fladrundbuet (*†*)vindue i skibets nordside er formentlig fra 1624. Vinduerne nuværende udformning skyldes restaureringen 1940, hvor de af tegl murede og pudsdækkede vanger og stik fornyedes af granit. Vinduerne trækarme har samme udformning som før restaureringen med i alt fire rammer og en flad, kurvehankbuet lynette under stikket.

†Klokkekam. Som afløser for det nedrevne *†tårn* opførtes 1878 en klokkekam (fig. 8-10, 14), der var tegnet af kongelig bygningsinspektør L. A. Winstrup. Kammen, der var opmuret af tegl, blev båret af en underbygning med to dybe spidsbuede niches over hinanden, den nedre med et rundbuet vindue til skibet og den øvre med en mindre lysåbning til skibets loftsrum. Underbygningen, hvis nedre del var lidt bredere og mere fremspringende end den øvre, afsluttedes med en dobbelt savtakfrise og en fremspringende falsgesims. Herover rejste den kraftige kam sig med let tilspidsede åbninger mod øst og vest samt

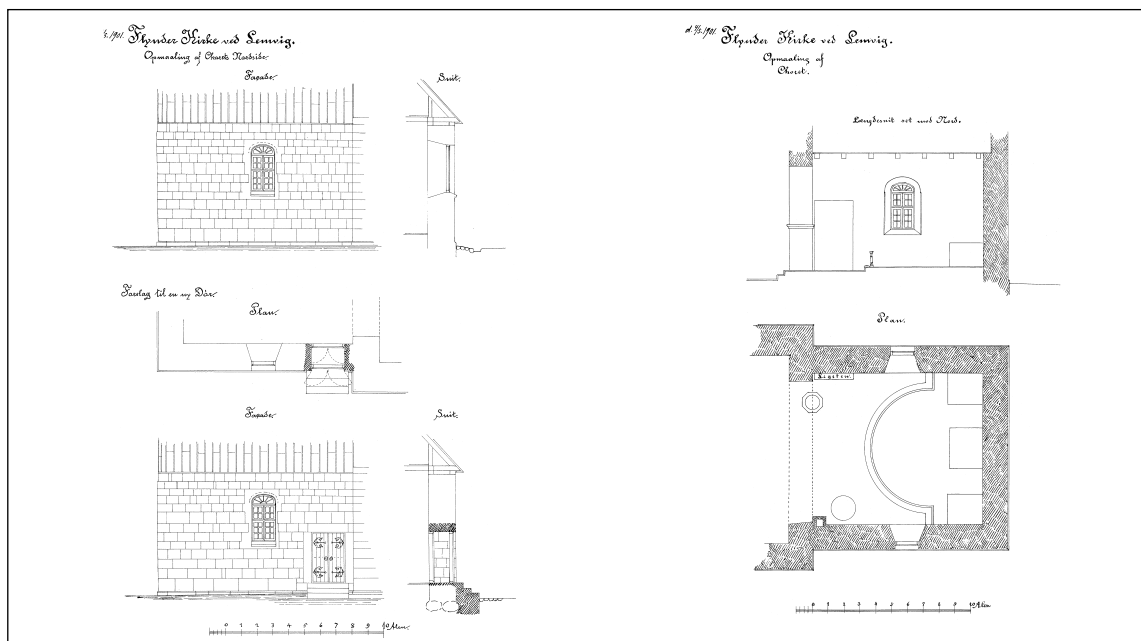

Fig. 12. Opmåling af koret, plan, snit og opstalter 1:300, med udkast til projekteret dør på nordsiden (s. 891). Målt og tegnet af Frits Uldall 1901. – *Vermessung des Chores, Grundriss, Schnitt und Aufrisse, mit Entwurf für projektierte Tür an der Nordseite.*

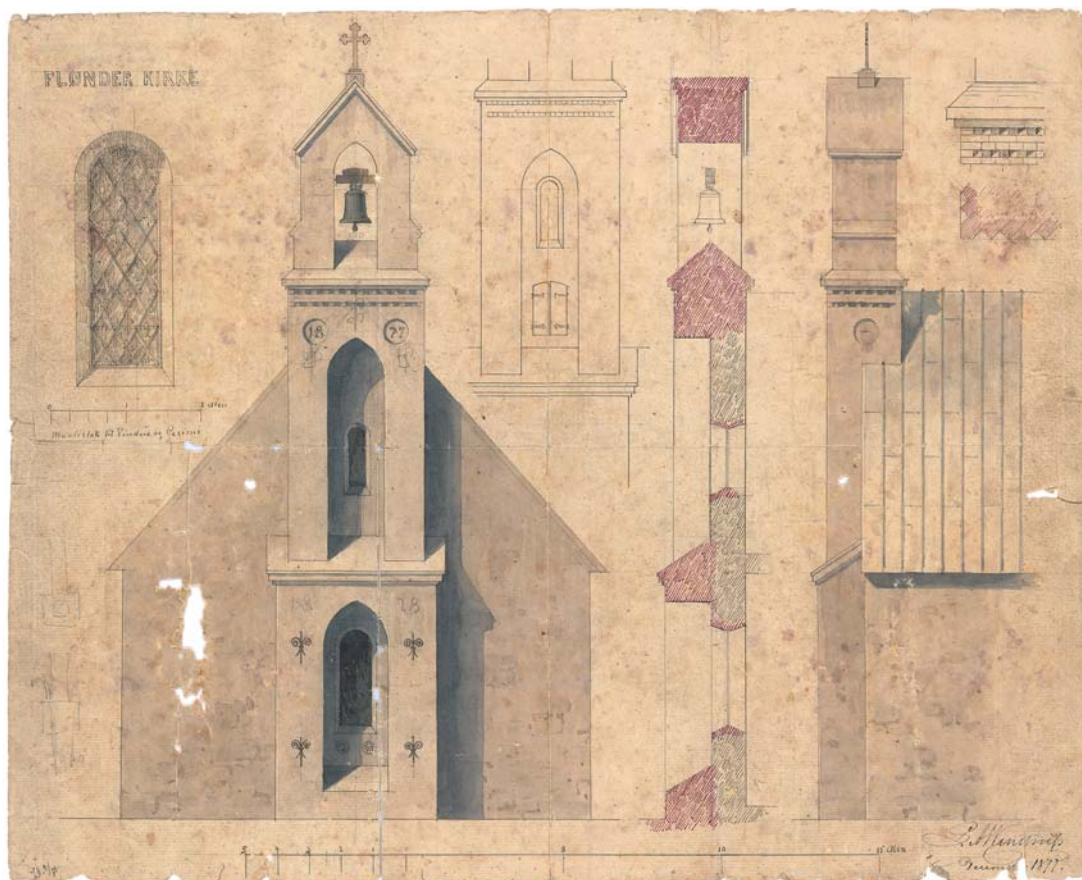

Fig. 13. Projekttegning til $\dagger$ klokkekam ved skibets vestgavl (s. 890). 1:150. I midten alternativ udformning af øverste niche med foreslået adgang til skibets loft. Tegnet af L. A. Winstrup 1877. – Projektzeichnung für $\dagger$ Glockenkamm an der westlichen Giebelwand des Schiffes. In der Mitte alternative Ausformung der obersten Nische mit Vorschlag für Zugang zur Decke des Schiffes.

et sadeltag, der på toppen prydedes af et støbejernskors. I Winstrups projekt var klokkebygningen yderligere beriget med cirkelblændinger på fronten og siderne (fig. 13), men disse bortfaldt ved opførelsen. Oprindelig fremstod den i blank mur mod skibets hvidkalkede vestgavl, men senere blev også kammen kalket grundet teglmurværkets tiltagende forfald. Klokkekammen blev nedrevet 1940 til fordel for et nyt tårn.

Ved et kirkesyn 1900 fremførtes ønske om yderligere en adgangsdør på kirkens nordside; hermed mentes formentlig skibets nordside, idet synets medlemmer i stedet anbefalede en placering i koret.¹² Et projekt hertil (fig. 12) udarbejdedes året efter af Frits Uldall, men effektueredes ikke.

Det nuværende tårn opført ved kirkens restaurering i 1940 er af tegl og hvidkalket.²⁶ Et vindue i sydsiden er udformet som skibets og anbragt markant langt mod øst i facaden af hensyn til det i tårnrummet opstillede orgel. Mellemstokværket oplyses kun af en lille fladbuet glug i vestmuren. Klokkestokværket har til hver side et stort flad-rundbuet, falset glamhul. Tårnet har glatte gavle, der kun brydes af en lille vandret overdækket lysåbning mod nord og syd. En vindeltrappe giver adgang til mellemstokværket. Trappen er placeret i et halvtagsdækket trappehus på tårnets nordside. Indgang sker gennem en fladbuet dør mod vest.

Tårnrummet har fladt træloft med synlige bjælker og forbindes med skibet af den genåbnede tårnbue fra det ældre tårn (jf. s. 889). Mel-

Fig. 14. Kirkens vestgavl og $\dagger$ klokketårn fra 1877 (s. 890). Foto M. B. Fritz & Søn 1937. – *Westliche Giebelwand der Kirche und $\dagger$ Glockenkamm von 1877.*

lemstokværket, der er overdækket af et betondæk, har forbindelse til skibets loftsrum.

Vedligeholdelse. En konstant tilbagevendende post i kirkens regnskaber var kalkning. 1584 arbejdede to murere med at kalke 'kirke og mur', til hvilket formål der var indkøbt 10 tønder kalk fra Daubjerg.⁸ Større arbejder gennemførtes 1598, hvor østgavlen ommuredes, tårnet og våbenhuset repareredes og kirken blev 'sømmet' (fugtet) udvendig og kalket indvendig. I murene indsattes to murankre.⁸ Reparationen af østgavlen viste sig kun lidt holdbar; allerede 1613 måtte gavlen afstives med fire stykker tømmer inde i kirken og to år senere ommuredes den helt af Peder murermeister, mens Albret smed i Lemvig leverede seks nye ankre til gavlen.⁸ 1639 skulle Peder murermeister udskifte 'formolne' mursten på tårnets søndre og vestre side. Til formålet hentedes mursten i Vig, kalk i Daubjerg og sand ved fjorden.⁸ Korets sydmur og sydøsthjørne, 'som stod på nederfald',

måtte 1641 nedtages og genopsættes. Blandt materialerne nævnes bly 'at sætte hugne sten udi'.²⁷ En del af træværket i tårnet udskiftedes 1646, hvortil Christen Solgaard i Holstebro leverede egetræ til nagler, mens bjælker og brædder solgtes af Lauritz Skou i Funder.⁸ Murermeister Peder Olufsen i Viborg måtte 1648 fuge hele kirkens sydside samt tætnes ved skibets østgavl og tårnets østmur, hvor der løb vand ind.⁸ Tårnets sydgavl truede 1650 med nedstyrtning og ommuredes af Christen murermeister, der tillige indlagde murankre til sikring af gavlen. 1808 klagedes over, at kirkens mure havde stor 'brøst', værst så det ud i østenden, der var mestendels nedfalden.²³ Skaden udbedredes året efter, hvor der opmuredes en ny gavltrekant på koret; året herfor er angivet ved jerncifre i tagfodshøjde (fig. 3).

Restaureringen 1940. Et forslag til kirkens restaurering fremsattes 1937 af arkitekterne M. B. Fritz & Søn, Århus. Forslaget godkendtes, efter at et samtidigt fremført ønske fra menighedsrådet om flytning af kirken til Bækmarksbro var afvist af Nationalmuseet. Arbejdet påbegyndtes 1940 og samtidig besluttedes det at erstatte L. A. Winstrups klokkekam med en genskabelse af det 1807 nedrevne tårn. Ved restaureringen omsattes store dele af kvadermurværket, vinduerne reguleredes og den østre gavltrekant nymuredes (fig. 15). Indvendig genskabtes den oprindelige korbue. En i tårnbuens nordre vange indsat marmortavle med indskriften »Soli Deo Gloria« (Gud alene æren) indsattes ved restaureringen som dække for et 'grundstensdokument'.

Kirkens ydre fremtræder uændret siden restaureringen med blanke kvadermure, mens østre gavltrekant, våbenhuset og tårnet er hvidkalket. En murmæssig istandsættelse af såvel den kvadersatte sydfacade som det kalkede murværk i østgavlen, våbenhuset og tårnet fandt sted 1984-85. Et pikstensbrolagt *fortov* langs kirkens mure blev lagt 1876. Mod syd og vest erstattedes dette 1924 af et støbt $\dagger$ glacis af cement.¹² Efter restaureringen 1940 er atter brolagt hele vejen rundt om kirken.

Gulvene hidrører fra restaureringen 1940. I koret samt skibets midtergang er lagt gullige og flammede munkesten, mens gulvet i stolestaderne er af kork.

Fig. 15. Kirken under restaurering 1940, set fra sydøst. Foto M. B. Fritz & Søn 1940. – *Die Kirche während der Restaurierung 1940, Südostansicht.*

†*Gulve.* Koret synes 1590 at have fået trægulv, idet der nævnte år anskaffedes 10 'fodtræer', vel strøer, af eg til gulvet.²⁸ 1653 indkøbtes mursten fra Gudum Kloster, som Christen murermeister brugte til reparationer af gulvene. Gulvet i våbenhuset blev lagt af nyt, og de slidte sten i et trin foran alteret blev hævet.⁸ Frem til restaureringen 1940 var korets gulv af træ på tværgående strøer (fig. 53).

†*Vinduer.* Et nyt vindue, der 1584 blev indsat i kirken, kan kun have været af ringe størrelse, da der kun gik et $\frac{1}{2}$ pd. stål til dets vindjern.⁸ En glarmester fremstillede 1598 to vinduer til kirken.²⁹ To nye vinduer, til hvis fremstilling der var medgået mere end 2 pd. bly, indmuredes i kirken 1615.⁸ 1624 indsattes to vinduer i kirkens nordside. Anskaffelsen af en større mængde mursten til formålet viser, at der næppe tidligere har været vinduer på dette sted. Til vinduerne anskaffes jern til vinduesstænger, otte skiver glas til ruder samt tin, vel til sammenlodning af bly-

sprosserne.⁸ 1646 sattes nyt glas i to vinduer på kirkens sydside af Børge (evt. Birger) glarmester, 10 ruder i det store ved alteret og fire i det lille ved prædikestolen.⁸ I tilknytning til den 1878 opførte klokkekam indsattes to vinduer i vestgavlen (jf. s. 890). Af et ekstraordinært syn udført nævnte år fremgår, at de indsatte støbejernsstel ikke var i overensstemmelse med arkitektens tegninger og derfor skulle udskiftes, hvilket blev gentaget året efter.¹² Et vindue i skibets sydside nær vestenden indsattes 1891 til belysning af pulpituret og arealet herunder.²⁵ Det udstyredes med et spidsbuet støbejernsstel, men ombyggedes 1940 i lighed med kirkens øvrige vinduer og forsynedes med en tilsvarende trækarm.

Tagværker. Korets og skibets tagværker, hhv. 7 og 16 fag, er senmiddelalderlige af eg med talrige fornyelser af fyr. Hvert fag har to hanebånd og et par korte spærstivere. Våbenhusets tagværk er hovedsagelig af fyr med et enkelt hanebånd.

Fig. 16. Interiør mod øst før hovedrestaurationen 1940-42 (s. 892, 896). Foto Einar V. Jensen 1937. – *Inneres gegen Osten vor der Hauptrestaurierung 1940-42.*

Dendrokronologiske undersøgelser. 2008 er udtaget boreprøver fra egetømmeret i skibets tagværk, som angiveligt opsattes i perioden 1448-62 og siden kun er påvist udbedret med fyr.³⁰

†*Tagværker.* I tårnet forbedredes tagværket 1646 med hanebånd, skråbånd og stivere af Villads tømmer fra Sinkbæk.⁸

Tagbeklædning. Koret og skibets tage er tækket med bly, der senest er omlagt 1988 af blytækkerfirmaet Stoffregen, Struer,³¹ mens tårn og våbenhus er hængt med røde vingetegl.

†*Tagbeklædning.* Kirkens blytage krævede hyppige reparationer. 1595 indkøbtes bly i Lemvig samt 'deller' (planker) til nye sugfjæle til tårnet. Atter 1608 måtte der omlægges en del af tårnets bly, og året efter blev våbenhuset lagt med sten. 1615 blev kirkens tækkearbejde udført af Jens blymester. 1646 omstøbte og oplagde blytækker Jens Hansen en del af taget på kirkens sydside af både nyt og gammelt bly, og året efter udførtes

tilsvarende arbejde med hele tårnets østside.⁸ I forbindelse med en tagomlægning, muligvis ved restaureringen 1940, bevaredes to blyplader med støbte årstal, henholdsvis 1842 og 1846.³²

Opvarmning. 1940 etableredes opvarmning af kirken ved en †*kalorifer* til afløsning af nedenævnte ovn. Anlægget var oprindeligt tænkt placeret i den samtidig fremgravede gravkrypt midt i koret, men den endelige placering blev en kalorifergrav i skibets nordvesthjørne med skorsten op gennem tårnets østmur. 1965 erstattedes kaloriferen af et luftvarmeanlæg med oliefyret kedel i det da nyopførte ligkapel i kirkegårdens nordøsthjørne. Varmen fremførtes herfra gennem en støbt kanal via våbenhuset til den gamle placering i skibet. †*Kakkelovn.* 1885 opsattes i korets sydvesthjørne en ovn (fig. 16), der hvidmaledes som væggene, og skorstenen førtes op til skibets rygning ved overgangen til det lavere kortag (fig. 15).¹²

Fig. 17. Indre, set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Kircheninneres gegen Osten.*

INVENTAR

Oversigt. En række af kirkens middelalderlige inventar-genstande er endnu bevaret. Fra den ældste tid hidrører antagelig alterbordspladen af granit med udsparring til helgengrav og fragmenter af en romansk døbefont, ligeledes af granit. Senniddelalderlige er dels den nuværende døbefont, et usædvanligt importarbejde af belgisk marmor (Namur), formentlig rekvireret på initiativ af Ribe bispestol, dels korbuekrucifikset, der dog snarere er udført af en lokal mester.

I det tidsrum, hvor Thomas Maltesen Sehested på Bækmark var kirkeværge (o. 1590 – 1607),⁸ blev kirken rigt udstyret med inventar, hvoraf meget endnu er bevaret. Blandt nyanskaffelserne er alterstagerne (1598), altertavlen (1600), formentlig udført af den flittige lokale mester, Kristen Spend fra Lemvig, alterbords-panelet (1600) og et par af herskabsstolene (o. 1600). Som angivet på en nu overmalet staffing blev de sidstnævnte netop udført til Thomas Sehested og hans hustru, Anne Lunge. Også kirkens stolestader, hvoraf endnu enkelte ældre dele er bevaret, hidrører ligesom to yngre herskabsstole antagelig fra tiden o. 1600 eller fra århundredets første halvdel. Den enkle prædikestol

med tilhørende himmel stammer fra 1630–31. Begge dele blev 1637 stafferet af Jacob maler 'selvanden', antagelig de to Ribemalere, Jacob van Meulengracht og Jacob Bartholomesen. Maleren og hans medhjælper udsmykkede samtidig altertavlens 'himmel' og de to herskabsstole, der nu fik anført nye ejernavne i stedet for de ældre, refererende til den senere ejer af Bækmark, Birgitte Brahe (†1653) og til hendes to afdøde ægtemænd, Niels Sehested (†1627) og Johan Caspar von Reibnitz (†1635). 1652 anskaffedes dåbsfadet, der dog er uden påskrifter, og samtidig, o. 1650, opsattes et pulpitur, der ifølge en yngre tradition var udført til ejerne af Nørre Holmgaard, hvorunder annekskirken Møborg hørte (s. 931). Kirkens alterkalk med tilhørende disk blev o. 1665 skænket af et senere slægtled, Niels Kaas (1° g.m. Øllegaard Sehested, datter af de to førstnævnte) og hans anden hustru (fra o. 1665), Anna Helvig von der Wisch (jf. også †alterklæde, skænket af Niels Kaas og Øllegaard Sehested 1655). En erindring om det midlertidige tilhørsforhold til Rysensteeen er altertavlens bemaling fra 1703, bl.a. med våbenskjolde for Gregers Daa og Jeanne Marie Rysensteen.

Bortset fra pengeblokken, der antagelig hidrører fra 1700-tallet, er det bevarede kirkeinventar i overvejende

grad præget af de følgende århundreder. En beretning 1791-92 gav da også en mistrøstig fremstilling af status. Meget var forfaldent 'og en del rent borte', bl.a. prædikestolshimlen og dele af selve stolen.³³ 1810 renoveredes alterkalken med et nyt bæger af Matz Christensen, mens en ældre klokke udskiftedes 1832. Vigtige nyanskaffelser fra århundredets anden halvdel er altermaleriet af C. A. Schleisner, udført 1874, og det daværende pulpiturs malede udsmykning, udført 1892 af Kristen Bjerre. Fra 1900-tallet og begyndelsen af dette århundrede stammer flere nyanskaffelser, heriblandt syvstages (1918), alterkande, ske, nadverskål og to af kirkens lysekroner (o. 1925). Ved kirkens hovedrestauration 1940-42 opsattes bl.a. en ny alterskranke. Siden er tilkommet oblatæske (1963), dåbsfad og -kande (1971), lysekrone (1976), klokke (1980), orgel (1997), vægmaleri (2001) og 2003-06 to nye messehageler.

Farvesætning og istandsættelser. Kirkerummet fremtræder farvemæssigt endnu i dag i store træk som et resultat af den gennemgribende hovedrestauration 1940-42. Ved restaureringen blev de ældre farver på hovedinventarstykkerne rekonstrueret af Einar V. Jensen på grundlag af ældre spor. I en udateret og usigneret rapport fra tiden umiddelbart (o. 1937) forinden, formentlig fra de ansvarlige for hovedrestaurationen, arkitekt M. B. Fritz & Søn, Århus, tegnedes et illustrativt billede af kirkerummets daværende tilstand, præget »af lange Tiders Fattighed og Forsømthed«.³⁴ Farvemæssigt dominerede den »snavsede brune Farveløshed«, dvs. den egetræsstaffering, som var tilkommet 1875-76,¹² dog sat i kontrast af de pudsede lysekroner. Ellers syntes alt »magtesløst og forstemmende«, stoleværket forekom lige så spartansk, som det var 200 år tidligere, og klokken trueede ligefrem med at ringe sig selv og murværket i grus! Fritz' gennemgribende ombygning af kirken, bl.a. med opførelsen af en mindre korbue og et nyt tårn, fik samtidig vigtige konsekvenser for selve rumindretningen, hvor bl.a. alterbordet fremrykkes i koret, prædikestolen anbragtes ved skibets sydøsthjørne, og panelværket i det daværende pulpitur omdannedes til facade for orglet, der nu blev placeret på gulvet i det nye tårnrum.

Om ældre *istandsættelser* er kun begrænsede oplysninger. Det er således uvist, hvorvidt nyopmalingen 1703 af altertavlen under Gregers Daa og Jeanne Marie Rüsensteen eller Christian de Lindes donation 1747 af en *†*alterskranke var ledsaget af andre inventarforbedringer. 1844 og 1848 opmaledes prædikestol og altertavle, en staffering, der dog 1875-76 erstattedes af den ovennævnte brune egetræsbemaling.

Alterbord (fig. 18, 58), genopført 1940-42 i et blandingsmateriale af granit, kalksten og mindre teglbrokker (munkesten), 177×111 cm, 104 cm højt, 62 cm fra østmuren. Den middelalderlige *alter-*

bordsplade, hvorpå der er lagt en nyere plade af træ, har skråkantprofil og udsparring til (*†*)*helgen-grav*. Dækpladen konstateredes 1940 genanvendt som fyldmateriale i korets østvindue.³⁵ Før hovedrestaurationen var bordet placeret umiddelbart op mod østmuren. Ved ændringen, der allerede anbefalede 1862,¹² indføjedes et skab i bordets bagside.

De tre sider dækkes af *panelværk*, hvoraf forsidens med tre arkadefag med kannelerede pilastre og bladornamenter i buesviklerne hidrører fra 1600, mens kortsidernes enkeltarkader samt øvre profil- og fodlister er tilføjet ved restaureringen. Panelerne er sortmarmorerede. Som anført i kirkeregnskaberne indkøbtes 1600 træ (savdeller) til at beklæde alteret, og panelerne blev samtidig bemalt.⁸ Nyere alterdug af lærred med korsmønstreret kniplingsbort.

*†**Alterklæder.* 1766 omtales et alterklæde af rødt fløj (‘plys’) med frynser og ‘sølvtakker’ (vel kniplinger) samt våbner og initialer af sølv med forgyldning for Niels Kaas Sehested (»N:K:S«) og Øllegård Sehested (»Ø:S«); herunder var årstallet 1655.³⁶ 1842 påmindedes kirken om anskaffelsen af det lovbealede alterklæde af rødt silke, fløj eller klæde;³⁷ dette skete tilsyneladende 1843-44;³⁸ dog anbefalede en nyanskaffelse atter 1856-57.³⁹ 1888 erhvervede man et nyt klæde af rødt silkefløj med kors og kanter af gulddaloner. En grøn shirtingspresenning til beskyttelse af det nye klæde indkøbtes 1893.¹² Klædet fornyedes 1927 (jf. fig. 16).¹² *Alterduge.* Omtalt 1811 som ‘ringe og smudsig’.⁴⁰ Fornyet 1820.⁴¹

Altertavle (fig. 18-21), 1600, med staffering fra 1703, ifølge påskrift på predellaen bekostet af Gregers Daa og hans hustru, Jeanne Marie Rüsensteen, samt altermaleri fra 1874, signeret af C. A. Schleisner.

Tavlen er arkitektonisk opbygget med stor- og topstykke, begge dele med sidevinger, formet som rulleværkskartoucher, alt på fodstykke. Storstykket er tredelt og flankeres af kraftige korintiske søjler med kerubhovedsmykkede prydbælter; de flankerende sidevinger har øverst fuglehoved og i midten hvirvelroset, hvorfra hænger frugtsnore. Over et sammensat bjælkeværk, på hvis endestykker står pyramideformede opstandere (sekundæ-

Fig. 18. Altertavle, 1600, med staffing, bekostet 1703 af Gregers Daa og Jeanne Marie Rüsensteen, samt storfelt, udført 1874 af C. A. Schleisner (s. 896). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – Altar, 1600, mit Bemalung von 1703 und Hauptfeld, gemalt 1874 von C. A. Schleisner.

Fig. 19. Altermaleri, udført 1874 af C. A. Schleisner (s. 898). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Altargemälde, gemalt, 1874 von C. A. Schleisner.*

re), hæver topstykket sig, kronet af en diminutiv trekantgavl med tandsnitprydelse og flankeret af hermer, karakteriseret hhv. som en kvinde (syd) og mand (nord). De fantasifulde sidevinger har

ligesom storstykkets vinger udskårne hvirvelrosetter. Postamentet, der ligeledes er tredelt, har fremspring, smykket med løvehoveder med ring i flaben, og har under hjørnerne hængekugler, begge ligeledes sekundære. Drejede søjler med kraftig entasis, begge antagelig yngre end selve tavlen, understøttede tidligere hjørnepartierne (fig. 16). I dag på loftet.

Storfeltets *maleri* (fig. 19) af Den velsignende Kristus, 1874, er udført i olie på lærred, 111×98 cm; forneden th. ses signatur og årstal: »C. Schleisner 1874«. Kristus, der har gyldenbrunt, lokket hår og skæg, er iklædt hvid fodlang kjortel og rød kappe. Han står på et hævet podium, bag hvilket er udsyn mod et sydlandsk landskab med palmer og fjerne, blånende bjergformationer. Begge arme med fremadvendte håndflader er udbredt til velsignelse. Bag hovedet ses en lysglorie.⁴² Spinkel ramme af perlestav. Sidefelterne og topstykket har *figurmalerier*, formentlig fra 1703, som angivet på predellaen. I nord ses Aron, vist mod en landskabelig baggrund og iklædt ypperstepræsteligt skrud, med røgelseskar i højre hånd og en kande i venstre. Han er iklædt en lys violet kjortel med antydning af mønstring; herunder en blå og brun underkjortel med besætning af guldplader. I syd står Moses med Lovens Tavler ved højre side og en stav i venstre hånd. Han har blålig underkjortel

Fig. 20. Detalje af predella med årstallet 1703 og alliancevåbner for Gregers Daa og Jeanne Marie Rüsensteen (s. 899). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Detail von Predella mit der Jahreszahl 1703 und den Allianzwappen von Gregers Daa und Jeanne Marie Rüsensteen.*

og rød kappe. Topstykkets maleri viser Opstandelsen. Kristus svæver op fra den halvåbne kiste, på hvis låg med sort kursiv er påmalet: »Math. 28 V 1«. På hver side af ham ses de forskrækkede soldater. I baggrunden er to kors og et tårn. I trekantgavlen ses Jahves navn i stråleglorie.

Stafferingen af tavlens arkitektoniske dele hidrører i hovedsagen fra bemalingen 1703, der blev genfremdraget og renoveret af Einar V. Jensen. De vandrette led er rødmarmerede, mens søjleskafterne har en hvid marmering. Sidevingerne og hermer er gråhvide, mens dekorative detaljer står i rødt, blåt, guld og sølv.

Predellaens midtfelt (fig. 20) viser på rosa bund mellem blomsterguirlander alliancevåbnerne for Gregers Daa og Jeanne Marie Rüsensteen samt årstallet 1703, ganske svarende til altertavlerne i Lomborg, Rom og Nees (s. 744, 792, 1001). I forbindelse med tavlens restaurering 1940–42 bemærkedes det dog, at kvindevåbenet oprindeligt – mod sædvane – havde været placeret til heraldisk højre (dvs. til venstre).⁴³ Predellaens sidefelter har indskrifter i gul fraktur på sort: »Hvo som æder mit kiød og dricker mit Blod« (nord), »Hand skal hafve det Ævige Lif. Joh. 3 (Joh. 6,54)« (syd),⁴⁴ hvilket kunne hentyde til motivet, antagelig Nadveren, for stofeltets $\dagger$ maleri. $\dagger$ Stafferinger, antagelig fra 1875 (jf. fig. 16), viste en forgyldt stjerne i trekantgavlen, et tilsvarende kors i topstykket samt indskrifter i gullig antikva på sort bund i sidefelterne, hhv. Joh. 14,6 (nord) og Joh. 10,11 (syd). I fodstykkets tre felter var skriftsted fra Matt. 11,28. En ældre bemaling, formentlig fra 1848 som angivet på hovedgesimsens fire fremspring, omfattede en forgyldt stjerne på blå bund i trekantgavlen, en kalk, et anker og et kors på blå baggrund i topstykket samt hhv. Lovens Tavler (nord) og et brændende lys i en forgyldt stage (syd).

I forbindelse med altertavlens udførelse afregnedes 1600 for tømmer, søm og snedker- samt malerarbejde.⁸ Altertavlen er, navnlig hvad angår de fantasifulde sidevinger samt kerub- og løvehovederne, beslægtet med de samtidige tavler i Nørre Nissum og Nees (s. 652, 1001). Begge kan antagelig tilskrives den aktive Lemvigmester, Kristen Spend, hvis værker findes i flere af kirkerne i både

Fig. 21. Detalje af altertavle, 1600 (s. 898). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Detail von Altar, 1600.*

Skodborg og Vandfuld hrdr. (jf. s. 654, 797, 839). 1637 stafferedes 'himlen over altertavlen' (måske topstykket) af Jacob maler 'selvanden' med 'hans eget guld og farver'. Maleren og hans hjælper, der også malede prædikestolen (s.d.), kan være identisk med makkerparret Jacob van Meulengracht og Jacob Bartholomesen fra Ribe, som 1634 bl.a. stafferede prædikestolen i Lomborg Kirke (jf. s. 752).⁴⁵ 1641 flikkedes 'et par stykker' på tavlen, uvist dog præcist hvad.⁸ 1835–36 og endnu 1841 anbefalede en 'oppudsning' af altertavlen; denne gennemførtes tilsyneladende først 1848, jf. ovf.⁴⁶ 1875

Fig. 22. Alterkalk og disk, skænket o. 1665 af Niels Sehested og Anna Helvig von der Wisch. Ske, anskaffet o. 1897 (s. 900-01). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Altarsatz, gestiftet um 1665 von Niels Sehested und Anna Helvig von der Wisch. Löffel, um 1897.*

egemaledes tavlen, der samtidig udsmykkedes med nyt altermaleri.¹² Efter en grundig forundersøgelse 1937 gennemførte Einar V. Jensen 1941-42 en restaurering af tavlen.³⁴ Ved denne lejlighed tilføjedes nye topspir og hængekugler samt mindre, dekorative led. Samtidig påvistes i alt fire farvelag: Af det ældste, udført på kridtgrund, var dog kun få rester bevaret tillige med spor af forgyldning; herpå fandtes stafferingen fra 1700-tallet, en bemaling formentlig fra 1848 (jf. ovf.) med hvidt, rødt, blå, 'giftigt gult' og uægte guld samt den få årtier yngre egemaling med forgyldning af detaljer.

Altersolv. Alterkalk (fig. 22), o. 1665, med nyere bæger fra 1810; 19 cm høj. Den sekstungede fod har på et af leddene støbt Kristusfigur, hvorover kerubhoved, mens de øvrige har fem graverede

adelsvåbener med tilhørende initialer i versal, hhv. for Niels Sehested (»N.S.«), hustruen Birgitte Brahe (»B.B.«), parrets datter, Øllegård Sehested (†1655) (»Ø.S.«), ægtemanden Niels Kaas (»N.K.«) og dennes hustru af andet ægteskab (fra o. 1665), Anna Helvig von der Wisch (»A. H.V.W.«). Et sjette våben fandtes endnu 1766 og 1773 på fodens sidste led efter von der Wisch-våbenet (en springende ulv), muligvis for sidstnævntes mor, Dorothea Wensin, men blev øjensynlig udslebet i forbindelse med renoveringen 1810.⁴⁷ Lav pyramidestubformet fod, flad knop med rhombeformede led hvorimellem hjerteformede blade, alle med indpræget »V«. Nyere glat bæger med hældetud og indgraveret mæanderbort langs mundingsrand. Mesterstempel for

Matz Christensen (*Bøje* nr. 5436) th. for fodens Kristusfigur (fig. 59). 1805 bemærkedes det, at både kalk og disk (vel kun midlertidigt) manglede i kirken, mens man 1807 noterede, at kalken trængte til 'udkogning' for at blive 'anstændig'.⁴⁸ 1811 karakteriseredes kirkens hellige kar ('vasa sacra') som værende i ypperlig stand efter omstøbningen året forinden.⁴⁰ Hermed hentydes antagelig til fornyelsen af bægeret og fodens istandsættelse. 1859 anbefaledes bægeret forgyldt indvendigt.³⁹

Diske. 1) (Fig. 22), o. 1665, samhørende med kalk, 13,5 cm i tværmål. I bund medaljon med Jesumonogram på riflet grund, på fane cirkelkors på krydsskraveret bund. Under fane delvist udpudset mesterstempel for Matz Christensen som kalk, samt indridset ejerbetegnelse i skriveskrift: »Flynder Kirke/ Lemvig Provsti«. 2) (Fig. 23), skænket 1963, 16 cm i tværmål; i bund indgrave-ret græsk kors. Under bund mestermærke for C. C. Hermann og lodighedsstempel for sterlingsølv samt nummereringen U58; desuden ejerbetegnelse som nr. 1. Foræret 1963 sammen med oblåtæske af en privat giver.¹²

†*Altersæt.* 1) 1624 blev kalken og disken stjålet. 2) Samme år udførtes et nyt sæt som erstatning.⁸

Oblatæske (fig. 23), skænket 1963, 9,5 cm i tværmål, 6 cm høj. Den enkle, glatte æske skænkede af en privat giver sammen med disken (s.d.).¹² Under bund og låg er stempler som disk nr. 2 samt ejerbetegnelse. En †*oblåtæske* er nævnt i inventariet 1925, antagelig den 'porcelænsdose', der anskaffedes 1865.⁴⁹

Alterkande, (fig. 23), anskaffet 1963, 24 cm høj. Under bund er stempler, svarende til disk nr. 2 og oblåtæske, og kanden er formentlig samtidig med disse.

†*Alterkande.* 1845 anskaffedes en kande af porcelæn.⁵⁰ Nævnt 1862.¹²

Sygesæt, jf. Bøvling Kirke (s. 836). Til det ældre †*sygesæt*, der anvendtes i begge kirker, skænkede 1648 et lille stykke sølv, der var fundet i Bøvling Sogn og havde en værdi af 9 mark. Til udførelsen skænkede Jacob Clausen, slotsskriver på Bøvling Slot (senere Rysensteen), og Mogens Jensen i Bødlhce (formentlig Bøvling) hver en rigsdaler.⁸

Ske (fig. 22), anskaffet o. 1897.⁵¹ 12 cm lang. Snoet skaft, afsluttet med bladornament omkring dråbeformet felt. Ved overgang mellem laf og skaft er delvist udpudset mesterstempel i oval ramme for F. H. Lillelund, Lemvig. Under skaftleddet indridset ejerbetegnelse i kursiv.

Fig. 23. Disk nr. 2, oblåtæske og alterkande, anskaffet 1963 (s. 901). Foto Arnold Mikelsen 2008. – *Patene Nr. 2, Oblatendose und Abendmahlskanne, 1963.*

Fig. 24. Nadverskål, o. 1925 (s. 902). Foto Arnold Mikelsen 2008. – *Abendmahlschale, um 1925.*

Nadverskål (fig. 24), nævnt 1925,¹² i skønvirkestil, muligvis identisk med den, der anskaffedes 1909.⁵¹ 17,5 cm høj, 23,5 cm i tværmål. 1907 anskaffedes en *†*skål af porcelæn.¹²

Alterstager (fig. 25), ifølge kirkeregnskaberne erhvervet 1598,⁸ 38,5 cm høje. Stagerne, der i øvrigt er uden indskrifter, har høj fod af form som udsnit af keglestub og balusterskaft med vaseformet led mellem to dobbelte skaftringe. Lav, bægerformet lysskål; lysetorne af jern.

Syvstage (jf. fig. 17), skænket 1918 ifølge fordybet versalindskrift på foden: »Fra de unge i Flynder til erindring og tak for vækkelsen i 1918«. 51 cm høj. Placeret i niche på skibets nordvæg.

Messehagler. Kirken har fire nyere messehagler. 1) Antagelig anskaffet 1914, af rødt fløj, skjoldformet med rygkors og kanter af guldguloner, antagelig identisk med den hagel af silkefløj med 'halvægte guldtresser', der erhvervedes det nævnte år.¹² 2) Nyere, af lilla lærred med kors af guldguloner og applikerede udsmykninger i rød lilla. Udført ifølge påskrift af »St. Martin Vestment. Lutton, Spalding, Lincolnshire, U.K.« 3) 2003, udført af Lene Abildgård Knudsen i grønt lærred med silkefor; rygdekoration med broderet liljestængel i guld og udsmykning på forsiden af fire korsstillede flyndere. 4) 2006, udført af Lene Abildgård Knudsen, af hvidt og gult lærred med silkefor, broderet Jesumonogram på ryggen og

på forsiden fire fugle i korsformation, udformet med udgangspunkt i korgavlens romanske billedkvader (s. 884). To ældre *★messehagler* i grønt og hvidt er midlertidigt deponeret på Herning Museum, Tekstilforum.

†Messehagler. 1588 købtes 15 alen »Drit« (vel dræt, dvs. for) til en messehagel.⁸ 1811 betegnedes messehagelen som 'nogenlunde brugbar', mens det 1828 anbefalede at opfarve den.⁵² 1845 anskaffedes en ny hagel af rødt fløj,³⁷ muligvis identisk med den 1862 omtalte hagel af silkefløj.¹² Året efter solgtes den gamle hagel, antagelig den førnævnte.³⁸ 1925 nævntes to hagler, måske ovennævnte og nr. 1.¹²

†Alterbøger. 1648 anskaffedes et nyt graduale og en 'anden sangbog' til kirkens fornødenhed. 1650 købtes en ny alterbog.⁸

Alterskranke (jf. fig. 18), 1941–42, af retkantet, tresidet grundrids, med 12 enkle piller, hvorpå læses nadverordene i reliefversaler over palmetornamenter. Skranken står lakeret i træets naturlige farve med gullige indskrifter og grønne palmetter.

(†)*Alterskranke*. 1887 anskaffedes en skranke af halvcirkulær form, svarende til den tilsvarende i Lemvig (fornyset 1876, jf. s. 369). Håndlisten mahognifarvedes, mens balustrene egemaledes med

Fig. 25. Alterstager, 1598 (s. 902). Foto Arnold Mikelsen 2008. – *Altarleuchter, 1598.*

Fig. 26. Dåbsfad nr. 1, anskaffet 1652, og dåbskande nr. 2, nyere (s. 904). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Taufschüssel Nr. 1, 1652, mit neuerer Taufkanne (Nr. 2).*

forgyltde led, og knæfaldet blev betrukket med rødt læder.¹² Henlagt på kirkens loft.

†*Alterskranke*, 1747, ifølge indskrift udført og stafferet af Christian (de) Linde til Bechmarch (Bækmark) og hans hustru, Anne Marie Poulsen (de Poulson). På skranken stod følgende, vendt indad mod alteret: »Ao 1747 haver Velbaarne Christian Linde til Bechmarch, Holmgaard og Uldsund og hans Frue Anne Marie Poulson givet og ladet staffere dette Bryst-Stöck til Kiærkens Beprydelse og Meenighedens Nytte«. På ydersiden, mod menigheden, var parrets initialer og våbenskjolde.²¹ 1862 anbefaledes en fremrykning af skranken.³⁹

Døbefont (fig. 27), senmiddelalderlig, af grå kalksten fra Namur (Belgien), 92 cm høj, 80 cm i tværmål. Den usædvanlige font (Mackeprang, *Døbefonte* 366 f.) har ottesidet, rigt profileret fod, ottekantet skaft med profileret midtled og kumme, der over kurvet underdel ligeledes har en række profilled. Fonten, som både i form og materiale er nært beslægtet med den tilsvarende i Den evangelisk-lutherske Kirke (St. Christophorus Kirche) i Friedrichsstadt, er sandsynligvis et importstykke, der kan være tilvejebragt ved Ribe bispestols mellemkomst.⁵³ 1882–83 forsøgtes fontens bemaling afrenset.¹² Placeringen, der 1862

omtaltes som værende i koret, var før hovedrestaureringen 1940–42 ved korbuens nordside (jf. fig. 55). Et projekt til en placering i skibets nord-

Fig. 27. Senmiddelalderlig døbefont af belgisk kalksten (s. 903). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Spätmittelalterlicher Taufstein aus belgischem Marmor (Namur).*

østhjørne, indrammet af en kalkmaleridekoration på korvæg og -bue af Harald Borre, nævntes 1937, men blev ikke realiseret.⁵⁴ I dag placeret i korets midtakse, umiddelbart vest for alterskranke. (†)Døbefont (fig. 28a-b), romansk, af granit. I forbindelse med udgravning 1937 i det tidligere tårnfundament uden for kirkens vestgavl fandtes brudstykker af en fontekumme samt en fontefod, muligvis kirkens oprindelige.⁵⁴ Det største brudstykke udgør en del af kummens bund med et kort skaftstykke. Oprindelig diameter ca. 70 cm. På kummens underside et omløbende siksak-ornament. Et mindre, nu tilsyneladende forsvundet, †brudstykke udgjorde en del af randen med en omløbende kel. Den tilhørende fod er udformet som et omvendt terningkapitel, 45×45×42 cm. Nu i det korte stendige nordvest for våbenhusdøren.

†Fontelåg. 1600 afregnedes for fontelågets bemaling.⁸

Dåbsfade. 1) (Fig. 26), anskaffet 1652 ifølge regnskaberne;⁸ af messing, 50 cm i tværmål. Selve fadet har tilspidsede buetunger, mens faner har dobbeltliljer på godronneret bund mellem bukler. Under bunden er fadet flikket flere steder. Ifølge kirkens regnskaber anskaffedes et messingbækken, formentlig dette, til fonten 1652. 1857 foreslået oppudset.³⁹ 2) Ifølge indskrift under bund med fordybet skriveskrift skænket 1967 af Grethe Vang.

Af tin, 39 cm i tværmål. På fanen udsmykning af forskellige forårsblomster (anemone, blåklkke, ranunkel, bellis, liljekonval, vild stedmoderblomst).

Dåbskander. 1) 1862,³⁹ af tin, 39 cm høj (jf. bl.a. Rom, s. 797). 2) Nyere, af messing, 33 cm høj. †Dåbskande. 1864 anskaffedes en porcelænskande til døbefonten.³⁸ 3) Skænket 1971 af Martha Jørgensen ifølge versalindskrift under bund, af tin som dåbsfad nr. 2, 25 cm høj. På korpus latinsk kors, hvorover Jesumonogram. Under låg ejermerke for Flynder Kirke.

†Vievandskar, romansk, af granit. Et brudstykke af cylindrisk kar, antagelig et vievandskar, 8,5 tommer (ca. 22 cm) højt, 16,5 tommer (ca. 43 cm) i tværmål.⁵⁵ Fundet i kirkediget før 1888; fragmentet ses ikke i dag.

Korbuekrucifiks (fig. 29), o. 1500, med nyere arme, nagler og korstræ. Den ca. 150 cm høje Kristus, der har lukkede øjne og halvåben mund, hænger i strakte arme; hovedet med vidjekrone læner mod højre; to snoede lokker af håret ligger foran højre skulder. Ribben, sidevunde og mellemgulv er klart markeret; lændeklædet er svøbt stramt om hoften med en snip mellem de næsten strakte ben. Højre fod ligger over venstre. Stafferingen, der hidrører fra restaureringen 1941-42, omfatter gråhvidt (karnation), stærkt rød (vunder og blodsdråber), brunt (hår), grønt (vidjekrone) og gyldent (lændeklæde). I forbindelse med

Fig. 28a-b. Fragment af (†)romansk fontekumme og -fod (s. 904). Foto M. B. Fritz & Søn 1940. – *Fragment des (†)romanischen Taufbeckens.*

Fig. 29. Senmiddelalderligt korbuekrucifiks (s. 904). Foto Arnold Mikkelsen 2008.
– Spätmittelalterliches Chorbogenkruzifix.

istandsættelsen registreredes tre farvelag: 1) Underst fragmenter af en mørkerød hudfarve og en sortstaffering af lændeklædet, begge dele dog udført direkte på træet uden kridtgrund og derfor næppe oprindelig; herover 2) en violet hudfarve med uægte forgyldning af lændeklædet, brunt hår og grøn tornekrone; øverst 3) en egestaffering fra 1876.¹²

Et ældre $\dagger$ korstræ med udsparring af månefaserne i korsenderne kasseredes ved istandsættelsen, ligesom Kristusfigurens sekundært tilsatte arme (fig. 30). Korset, der i dag er ophængt på nord-

væggen, var tidligere placeret på triumfvæggens nordside (jf. fig. 16).⁵⁴

Prædikestol (fig. 31–33), udført 1630 ifølge skåret årstal og regnskaber.⁸ Stolen omfatter en kurv med samtidig underbaldakin og nyere opgang, udført i forbindelse med hovedrestaureringen 1940–42.

Prædikestolen har fire arkadefag, indrammet af kraftige korintiske kapitæler med prydbælte af beslagværksornamentik. Arkaderne har bueslag med æggestav og tandsnitsgesims, i sviklerne er frugter og volutter, mens de bærende pilastre

Fig. 30. Senmiddelalderligt korbuekrucifiks, dog med sekundære arme og korstræ, vist før restaureringen 1941-42 (s. 905). Foto Einar V. Jensen 1937. – *Spätmittelalterliches Chorbogenkruzifix, mit sekundären Armen und Kreuzbaum, vor der Restaurierung 1941-42 gezeigt.*

prydes med beslagværksdekoration. I arkaderne er vist de fire evangelister med deres respektive symbolvæsener, fra nord mod syd hhv. Mattæus, Markus, Lukas og Johannes. Mattæus sidder med sin bog ved et bord, bag hvilken englen er gengivet; ovenover ses en due med udbredte vinger. I fodfeltet står med reliefversaler: »S. Matthei(!)vs«. Markus ses ligeledes siddende i en højrygget stol med bogen; nederst ses løven og ovenover et kerubhoved med udbredte vinger; i fodfeltet: »S. Marcvs«. Lukas er vist stående med udstrakt højre arm og bogen holdt i venstre hånd. Ved fødderne ligger oksen, mens et kerubhoved og to rosetter er gengivet over og på siderne af hans hoved; i fodfeltet: »S. Lvccas«. Johannes står med opslået bog og ørnen vist foran sig. Oven over hans hoved er et kerubhoved; i fodfeltet læses: »S. Iohannes«. Postamentet har fremspring med løvehoveder og herimellem skriftfelter med reliefversaler, svarende til frisen, hvis fremspring dog har englehove-

der. Øverst læses: »Kommer hid børn/ hører mig. Jeg vil/ lære eder Herrens/ Fryct. Psal. XXXIV« (Sal. 34,12), mens der forneden står: »Salige ere di som/ høre Gvds ord og/ bevare det. Lvc. XI (Luk. 11,28)/ Anno 1630«. Under postamentets fremspring er hængestykker med kerubhoveder, hvorimellem udkårne kartoucher. Den svungne underbaldakin, hvis fag dog fornyedes i forbindelse med hovedrestaureringen, afsluttes med et kugleled. Nyere læsepult og opgang med tre panelfelter og profileret håndliste.

Stolens brogede bemaling i hvidt, blå, grønt, rødt og brunt med sølvlasurer og forgyldning hidrører fra hovedrestaureringen, men følger i vid udstrækning de oprindelige farvespor, der var malet på kridtgrund. Postamentets og frisens skriftbånd står i gyldent på sort grund. På opgangens inderside står med brune versaler: »Qvi ascendit cum horrore descendit cum honore« (Den, der stiger op med rædsel, går ned med ære), mens der på læsepulten er anført med sorte versaler: »Nec minuere/ nec addere« (hverken trække fra eller lægge til), jf. s. 840 (Bøvling).

1630 afregnedes med to snedkere, der udførte og opsatte den nye stol for en samlet sum af 30 sletdaler. Arbejdet varede otte uger.⁸ 1637 blev stolen malet af Jacob maler 'selvanden', antagelig makkerparret Jacob van Meulengracht og Jacob Bartholomesen fra Ribe, der 1634 bl.a. stafferede prædikestolen i Lomborg Kirke (jf. s. 752).⁵⁶ 1791 noteredes det, at en del af stolen, foruden selve himlen (s.d.) var 'rent borte'.³³ 1831 omtaltes et behov for at understøtte stolen, hvilket muligvis gav anledning til opsætningen af en t-stolpe under underbaldakinen, og året efter anbefaledes et rækværk ved opgangen.⁴¹ 1844 smykkedes stolen med forgyldning.³⁷ 1862 nævnedes en beklædning af håndlisten med rødt klæde, der yderligere 1875 ligesom bogstolen forsynedes med guldborter. 1876 udførtes en ny t-opgang, måske i forbindelse med en flytning længere mod vest af stolen (jf. fig. 56); kort forinden, 1862, nævntes den som anbragt i sydsiden af 'højkirken' med opgang på overgangen fra 'høj- til lavkirke', dvs. antagelig ved korbuens sydvesthjørne med gennemgang gennem korbuen.⁵⁷ I forbindelse med hovedrestaureringen flyttedes stolen dog tilbage

til skibets sydøsthjørne ved den renoverede korbue. Ved samme lejlighed registrerede Einar V. Jensen de ældre farvelag, der foruden det oprindelige (og senere rekonstruerede) omfattede et lag med tilsvarende farver, dog med begrænset anvendelse af forgyldning, samt øverst et farvelag med hvidt, gråt, blå og uægte guld; felterne stod dog i brogede farver.

†*Prædikestol*. 1600 stafferedes prædikestolen, dvs. en ældre forgænger til den nuværende eller kun den nyanskaffede himmel (jf. ndf.).⁸

†*Himle*. 1) 1600 afregnedes for materialer til en prædikestolshimmel samt for stolens bemaling (jf. ovf.).⁸ 2) 1630 fortingedes med en snedker

(tilsyneladende en anden end stolens to mestre, jf. ovf.) om udførelsen af en himmel til den nye prædikestol. Denne, der var færdig året efter, blev i lighed med stolen bemalet 1637.⁸ På himlen stod: »Sandelig siger ieg eder: Der=som nogen holder mit Ord, hand skal ikke See døden ævinde=lig Johannis VIII (Joh. 8,51). Anno 1631«. ²¹ Allerede 1791 noteredes det dog, at himlen manglede.³³

Stolestaderne (jf. fig. 17) hidrører for de ældste deles (dele af gavle og vægpaneler) vedkommande fra o. 1600, mens sæder og ryglæn stammer fra hovedrestaurationen 1940–42. Stolene er opstillet med 14 stader i syd og 11 i nord, idet blokken her omfatter to dele, adskilt ved udgangen

Fig. 31. Prædikestol, 1630, med staffing fra 1637 (s. 905). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Kanzel, 1630, mit Bemalung von 1637.*

Fig. 32. Detalje af prædikestol (s. 906). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Detail von Kanzel.*

til våbenhuset. Alle stole har gavle med trekantede topstykker, hvilende på kannelerede pilastre på høje postamenter. Fyldingssmykkede ryg- og vægpaneler; i de sidstnævnte indgår ældre låger, der nedtoges ved hovedrestaurationen, idet den indbyrdes afstand mellem staderne ved den lejlighed var blevet forøget. To $\dagger$ paneler i sydsiden havde bevaret talrige indridsninger med årstal og initialer. De ældste heraf var fra 1619 (»IKH 19 novemb 1619«), de yngste fra 1679 (»BT(?) 1679«).⁵⁸ Staffering i to nuancer af gråt; sædehynder, betrukket med bordeauxrødt klæde. På loftet er henlagt fragmenter af ($\dagger$)stole, fjernet i forbindelse med orglets opsætning (s. 915).

1625 udførtes fodskamler og en 'ny skammel'.⁸ 1652 istandsattes stolene af Villads snedker (jf. også $\dagger$ skriftestol) med døre, lister med knopper og fodskamler mv.⁸ Stolene omfattede 1766 20 mands- og 17 kvindestole, hver med hhv. fem og seks sæder.²¹ 1791 bemærkedes deres generelle forfaldne tilstand.³³ 1843 foresloges stolene fornyet eller malet, mens kvindestolene i lighed med mandsstolene blev forsynet med bogstol (dvs. læsepult) og

ryglæn.³⁷ 1856 stod stolene stafferet i perlefarve.³⁹ 1862 omtales de dog som egemalede, en staffering, der fornyedes 1876.¹² 1888 tilrettedes kvindestolens ryglæn, 'så de blev mere behagelige'.¹² Alligevel karakteriseredes det generelle indtryk af staderne umiddelbart før hovedrestaurationen som yderst forstemmende med 'klaprende låger ind til skæve og ubekvemme bænke'.⁵⁴ I forbindelse med istandsættelsen 1940–42 nedtog man $\dagger$ hatteknagerne over sydsidens mandsstole.

$\dagger$ Skrifte- og prædestol, udført 1652 af Villads snedker.⁸ Stolen er antagelig identisk med den lukkede stol, der ind til hovedrestaurationen var placeret i korets nordøsthjørne (fig. 34). Stolen, som havde indgang fra vest, omfattede i denne side en arkadesmykket låge med kannelerede pilastre og bladsmykkede svikler, indsat mellem to gavle med trekanttopstykker, kronet af kugleprydede topspir og volutter og hvilende på kannelerede pilastre på beslagværkprydede postamenter. Den sydvendte side havde to arkadefag, svarende

Fig. 33. Prædikestol, 1630, vist før restaureringen 1941–42 (s. 906). Foto Poul Nørlund 1916. – *Kanzel, 1630, vor der Restaurierung 1941–42 gezeigt.*

Fig. 34. †Skrifte- og præstestol, udført 1652 af Villads snedker (s. 908). Foto Einar V. Jensen 1937. – †Beicht- oder Pastorenstuhl, 1652, von Villads snedker (Tischler) ausgeführt.

til lågen, indfattet af enklere pilastre, hvorover beslagværksprydede felter mellem glatte fyldinger. Mod østvæggen var gavle, svarende til vestsidens, om end af noget simplere udformning og med et enkelt panel imellem. En række af topspirenes kugler manglede ved en besigtigelse af stolen 1937.³⁴ Stolen, der ikke blev restaureret i forbindelse med hovedrestaureringen, nedtoges ved denne lejlighed. Enkelte dele er dog genanvendt i de nuværende stolestader og herskabsstole.

Stolen, som nyudførtes 1652 (måske som erstatning for en ældre †skriftestol), leveredes samtidig med stoleværkets oppudsning med døre, knopper og lister (s.d.). 1842 nævntes præstens stol ved alteret.³⁷ 1862 anbefalede det, at stolen fjernedes, hvilket dog ikke skete.³⁹

†Degnestol, omtalt 1600 i forbindelse med en bemaling.⁸ 1862 ønskedes stolen flyttet ned i koret, måske til sydvesthjørnet.³⁹ 1909 blev den opsat på loftet,¹² og en ny anskaffedes.

Herskabsstole. 1) (Fig. 35–39), o. 1600, med senere staffering fra 1637. Kirken har i skibets østen-

de fire dobbelte herskabsstole fra 1600-tallets begyndelse, heraf to identiske med malet årstal 1637 og initialer for Niels Sehested til Bækmark (†1627), hustruen Birgitte Brahe (†1653) og dennes anden ægtemand, Johan Caspar von Reibnitz (†1635). Under stafferingen fandtes endvidere †initialer for Thomas Maltesen Sehested (†1607) og Anne Lunge (†1609). Stolene er opstillet i nord og syd på hver side af midtergangen. Foran disse er i nordøst endnu to stole, antagelig samtidige, dog enklere, lavere og uden mærker.

Det førstnævnte par har ens gavle, 154 cm høje, med trekantet topstykke, prydet med volutter og topspir, afsluttet med løgkugler. Trekantfelterne har udskåren reliefudsmykning, hhv. bladornament, dog udformet i to versioner, og vinget kerubhoved. Lågerne har højrektangulære fyldingsfelter, indrammet af profilister. Også de nu glatte gavlplanker har været delt af pålagte lister i hhv. tre felter, to lave (det nederste med indskrevet rhombeformet felt), der indrammer en højrektangulær fylding (fig. 36). Mod øst og vest har den nordre stol fem storfyldinger, mens den søndre har smalfelter til begge sider. 1937 var mod vest stor- og smalfelter. Den østvendte side i den nordre stol har dog to fyldingsfelter med udskæringer, hhv. et Jesumonogram og et hjerte, det førstnævnte og antagelig også det sidste genanvendt fra det østvendte endepanel af nordsidens stolestadeblok.⁵⁴

Stolene står med en staffering, hidrørende fra hovedrestaureringen 1940–42 med afdækkede par-

Fig. 35. Herskabsstole, o. 1600, med bemaling fra 1637 (s. 909). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – Herrschafts- stühle, um 1600, mit Bemalung von 1637.

Fig. 36–37. 36. Stolegavle fra herskabsstole nr. 1, o. 1600, vist før istandsættelsen 1941–42 (s. 909). Foto Einar V. Jensen 1940. 37. Stolegavle og -dør med årstallet 1637 samt våbenskjolde og initialer for Niels Sehested, Birgitte Brahe og Johan Caspar von Reibnitz. På døren ses endvidere ældre maureskedekoration, o. 1600 (s. 910). Detalje af herskabsstole i nordsiden. Foto Arnold Mikkelsen 2008. – 36. *Gestühlgiebel der Herrschaftsstühle Nr. 1, um 1600, vor der Instandsetzung 1941–42 gezeigt*. 37. *Gestühlswangen und -tür mit der Jahreszahl 1637, Initialen und Wappen von Niels Sehested, Birgitte Brahe und Johan Caspar von Reibnitz, sowie Fragmente einer Maureskendekoration, um 1600*.

tier fra de to ældste bemalinger, hhv. fra o. 1600 og 1637. Staderne er mørkt olivengrønne med gulbrune gavlfelter. På fyldingsfeltet af nordre stols låge er mauresker i rhombeformet højfelt, udført i gult på mørk grøn bund, hidrørende fra den ældste staffering. Gavlstykkerne mod skibet og de tilhørende låger har 2×3 hjelmprydede våbenskjolde med tilhørende årstal (1637) nederst og initialer for det daværende herskab på Bækmærk øverst, alt malet på rødbrun bund, nemlig »N.S.« for Niels Sehested (nordvestre og sydøstre gavl) og »H.C.V.R.« for Hans (Johan) Caspar von Reibnitz (nordøstre og sydvestre gavl); endelig på de to låger for deres fælles hustru, Birgitte Brahe (»B.B.«). Bemalingen skyldtes antagelig de samme mestre, der dette år også stafferede altertavlen og prædikestolen (s. 899, 906).

Stolene er tidligst omtalt 1637 ('fruens stol'), da gulvet her, vel i den nordre stol, istandsattes med mursten.⁸ At domme efter præsteindberetningen 1766 var de to gavlstykker med Niels Sehesteds initialer opstillet på den ene side af midtergangen, mens de tilsvarende, mærket med navnetræk for Birgitte Brahes anden gemal, Johan Caspar von Reibnitz, stod på den modstående.²¹ Stolene var før hovedrestaurationen placeret østligst i skibet (jf. fig. 16). I forbindelse med Einar V. Jensens forundersøgelse 1937 påvistes fire farvelag, øverst en egetræsmaling over en grå strygefarve og herunder stafferingen fra 1637 med mauresker, dog kun på lågerne; nederst sås den ældste og vel oprindelige bemaling med navnetræk for Thomas Maltesen Sehested og Anne Lunge samt maureskedekoration, både på gavle og låger (jf.

Fig. 38. Interiør af koret, set mod sydvest, med herskabsstol fra 1600-tallets første halvdel (s. 911). Foto Sv. Fritz før 1945 i Orgelregistranten. – Chorinneres, gegen Südwesten, mit Herrschaftsstuhl aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts.

fig. 36). I forbindelse med renoveringen 1940–42 nyudførtes lågernes profillister, den søndre låges hængsler og gavltrekanterne mod skibets vægge. Nordsidens stol blev dog nu placeret vest for de to andre herskabsstole.

2) To lukkede stole (jf. fig. 38–39), tidligere med tilhørende låger, hidrører antagelig ligeledes fra 1600-tallets første halvdel, muligvis fra 1630, da der afregnedes for træ og hængsler til en lukket stol.⁸ Stolene har glatte gavlstykker, foroven smykket med trekantede topstykker med løgkuglespir og volutter, dog af en enklere udformning end de ovennævnte. Endegavlne mod øst og vest har fire storfyldinger. Stafferingen i grønt og gulbrunt svarer til de forrige. Dog blev ikke påvist indskrifter eller våbenskjolde i forbindelse med hovedrestaureringen. De to stole, der i dag står østligst i nordsiden, var tidligere anbragt hhv. som nr. 2 i nord- og sydrækken (jf. fig. 16, 39). I forbindelse med renoveringen fjernedes lågerne, stolene forkortedes, og indvendige gavlprydelser tilføjedes.

†Herskabsstole. I forbindelse med forundersøgelserne til hovedrestaureringen 1937 nævntes en femte herskabsstol, foruden de fire ovennævnte, af tilsvarende udformning som de to sidste med

Fig. 39. Herskabsstole nr. 1-2, 1600-tallets første halvdel (s. 909, 911). Foto M. B. Fritz & Søn 1937. – Herrschaftsstühle Nr. 1-2, aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts.

enkle dobbeltgavle med trekantopstandere og topspir samt fyldingsdekoreret låge. Stolen stod sammen med sin pendant i sydsiden, men planlagdes i forbindelse med kirkens ommøblering flyttet til tårnets vestende.⁵⁹ Det var muligvis denne, dog i en forkortet version, der o. 1945 sås placeret i korets sydvesthjørne (jf. fig. 39). 1766 omtales en lukket stol, den 17. stol fra øst (vel i sydrækken), hvorpå stod: »Denne Stoele-Stade, som Niels Knudsen Pi(n)strup haver havt i Flønder kirke i 32 Aar, samt hans formand Sören Tagage för hannem, beholder hand fremdeles og til viidre. Rammegaard d. 2den Decembris 1765. J. Stausholm«. Jens Jensen Stavnsholm (1706–66) var forvalter på Rysensteen og Rammegård.⁶⁰

I koret og skibet er et antal nyere *løse stole* med flætsæder og mørkebrun staffering. Endvidere er

Fig. 40. Pengeblok, 1700-tallet (s. 912). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Opferstock, 18. Jahrhundert.*

i alt fem gråmalede *bænke*, hhv. i kor, skib og våbenhus. Et par af disse kan stamme fra 1856, da de nyanskaffede bænke i våbenhuset anbefaledes malet i lys perlefarve i lighed med stolene i kirken.³⁹

Skabe. I korets nord- og sydhjørne er nyere hvidmalede skabe; 1903 anskaffedes et aflåst skab til kirkesølv, formentlig skabet, der i dag er placeret i korets sydvesthjørne.¹² †*Skab*. 1847 afhændedes et egeskab.³⁸

Pengeblok (fig. 40), 1700-tallet, af blik, på kraftig balusterblok. Selve pengebeholderen er kasseformet med tragt i låg og to kraftige bånd, lukket med dobbelte hængelåse. †*Pengetavle* af eg, ældre, omtalt 1937 som placeret på loftet. På rygbrættet af den rødmalede tavle var malet med gul fraktur: »Fattig Tavle«. ³⁴

Dørfløje. 1) Fløjddør fra restaureringen 1940–42 med 6×4 rektangulære fyldinger. Malet i to grå nuancer. I våbenhusets yderdør. 2) 1940–42. I døren mellem skibet og våbenhuset. 3) 1940–42. Brunmalet dørfløj af lodrette planker med smedede, fligede hængsler. Øvre hængsel afsluttes at et ornament af form som en flynder. I tårntrappens nedre døråbning.

†*Dørfløje*. I våbenhusets yderdør var en fløjddør, o. 1900; hver fløj havde to høje rektangulære fyldinger adskilt af en lav tværrektangulær. 1600 blev kirke- og våbenhusdøren beslæet.⁸

†*Pulpitur* (fig. 41–46, 55), o. 1650, i kirkens vestende. Pulpituret, der muligvis er identisk med det 1766 omtalte gamle pulpitur,⁶¹ opført til (Nørre) Holmgårds ejere med fire stole, var udspændt mellem kirkens langmure og hvilede dels på murbjælker, dels på to enkle søjler. Brystværket omfattede 12 arkadefag mellem joniske halspilastre med tilspidsede kannelerede og beslagværksprydede skafter. I frise- og fodfelterne fremspring med diamantbosser mellem glatte fyldingsfelter. Nederst afsluttet med et gennemløbende, udsvejfet hængestykke.

1840 omtaltes et pulpitur med stole (muligvis dette).³⁷ Nævnt 1862 som uanseligt.¹² 1892 gennemførtes en nystaffering af arkadefelterne, der forsynedes med apostelmalerier, signeret og dateret af Kristen Bjerre (se ndf.). I forbindelse med anskaffelsen af kirkens orgel (1909) foresloges brystværnet imidlertid erstattet med et rækværk

Fig. 41. Orgel, 1997, med indramning fra ældre $\dagger$ pulpitur, o. 1650, 1892 udsmykket med apostelbilleder af Kristen Bjerre (s. 915, 912, 913). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – Orgel, 1997, mit Einrahmung von einer älteren Empore, um 1650, ausgeschmückt 1892 mit Apostelgemälden von Kristen Bjerre.

med lukkede fyldinger, svarende til orglets forside, mens bærepillerne skulle forstærkes. Modstand, ikke mindst fra Nationalmuseet, bevirkede dog, at forslaget, der også ville have betydet en fjernelse af apostelbillederne, blev opgivet.⁶² Pulpituret genanvendtes herefter som orgelpulpitur for $\dagger$ orgel nr. 1 (fig. 55). Ved dettes nyopstilling 1941 i kirkens tårnrum genanvendtes pulpituret hhv. som orgelfacade og brystning (fig. 46). 1969 indføjedes delene i facaden til $\dagger$ orgel nr. 2; siden 1997 er alt genanvendt ved det nuværende orgel (jf. ndf.).

Kristen Bjerres apostelmalerier (fig. 41–45), alle 12 arkadefelter signerede og daterede hhv.: »K. Bjerre 1892« eller »KB 92« i nedre venstre eller

højre hjørne, olie på træ, lysmål ca. 71,5×33 cm. Udsmykningen, der er af høj kunstnerisk kvalitet og vistnok var Kristen Bjerres største bestillingsopgave, viser de stående, gående eller siddende apostle, placeret enten i eksteriører (Andreas og Judas Taddæus) eller i interiører, hovedparten er dog ikke nærmere karakteriserede. Rækkefølgen, som på enkelte punkter er ændret i forhold til det oprindelige (jf. fig. 55 og ndf.), er følgende som angivet med indskrifter i antikva på blå grund i de respektive frisefelter: »S. Jakob«, »S. Bartholomæus«, »S. Simon Zelotes«, »S. Andreas«, »S. Judas Thaddæus«, »S. Johannes«, »S. Peter«, »S. Mathæus«, »S. Phillippus«, »S. Jakob Alfei Søn«, »S. Thomas« og »Judas Iskariot«.⁶³

Fig. 42-43. 42. Apostlen Filip. Detalje af Kristen Bjerres udsmykning på orgelfacaden, 1892 (s. 913). 43. Apostlen Judas Iskariot. Detalje af Kristen Bjerres udsmykning på orgelfacaden, 1892 (s. 913). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – 42. *Der Apostel Philippus*. 43. *Der Apostel Judas Iscarioth*.

Apostlene, der er ikklædt enkle dragter med hvidlige kjortler og brune kapper, alle med nøgne fødder, er indbyrdes stærkt individualiserede, både i følelsesudtryk og fysiognomi, og udviser alle tydelig portrætkarakter. Dette bekræftes af ældre vidnesbyrd, som fremhævede, hvordan Bjerre anvendte lokale modeller, heriblandt sin egen hustru, Petrine Bjerre, gengivet som apostlen Johannes.⁶⁴ Valget af modeller, hvorimellem også fandtes personer, der i sognet opfattedes som kontroversielle, vakte dog stærke følelser, ikke blot ved maleriernes opsætning,⁶⁵ men endnu 1909, da menighedsrådet ønskede udsmykningen fjernet, ikke mindst pga. gengivelserne af 'enkelte endnu levende mænd i et nabosogn (dvs. Ferring)'.⁶⁶ Bortset fra billedet af

Thomas, hvis overkrop er belyst i et projektoragtigt lys lige forfra, falder et roligt sidelys på de enkelte apostle; farveholdningen er afdæmpet og begrænser sig til hvidlige, grå og brunlige nuancer, kontrasterende med lyseblå og grønligt i de to eksteriører. Den indrammende arkitektur er stafferet i nuancer af gråt, blå og brunt med gullighvide pilastre, hvidlige og rustrode lister samt brune diamantbosser. En ældre *†staffering* viste mahogni- og blåfarvning af arkitekturen, idet frise- og postamentfelterne stod i hvidt med sorte antikvainskrifter, øverst apostelnavnene og nederst en række skriftsteder.⁶⁰ I forbindelse med maleriernes nyopsætning under hovedrestaureringen medvirkede kunstneren selv ved maleriernes rensning og fernisering.⁶⁷

Fig. 44–45. 44. Apostlen Judas Taddæus. Detalje af Kristen Bjerres udsmykning på orgelfacaden, 1892 (s. 913). 45. Apostlen Johannes. Detalje af Kristen Bjerres udsmykning på orgelfacaden, 1892 (s. 913). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – 44. *Der Apostel Judas Thaddäus*. 45. *Der Apostel Johannes*.

Orgel (fig. 41), 1997, med 11 stemmer, to manualer og pedal, bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby, med anvendelse af facade og piber fra $\dagger$ orgel nr. 2. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Gedakt 8'*, Oktav 4'*, Rørfløjte 4'*, Oktav 2'*. Svelleværk: Bordun 8', Spidsgamba 8'*, Kobbelfløjte 4', Quint 1 $\frac{1}{3}$ '. Pedal: Subbas 16', Gedakt 8'. De med * betegnede stemmer rummer piber fra $\dagger$ orgel nr. 2.⁶⁸ Instrumentet er forberedt til udvidelse med fem stemmer. I tårnrummet. $\dagger$ Orgler: 1) o. 1909 (fig. 55 og 46), med fire stemmer og oktavkoppel, bygget af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen.⁶⁹ 1941 flyttedes orglet fra vestpulpituret til en forhøjning i det nye tårnrum, og samtidig forsynedes det med en ny facade, opbygget med anvendelse af paneler fra

$\dagger$ pulpitur (jf. ovf.). Et ($\dagger$)topstykke, i dag henlagt på kirkens loft, har indskriften »Lover Herren« samt Christian X's kronede navnetræk og årstallet 1941. 2) 1969, med fem stemmer, bygget af Th. Frobenius & Sønner. Disposition: Gedakt 8', Spidsgamba 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Oktav 2'. *Orgelfacaden*, tegnet af Sven Fritz, er sammenkomponeret med det ovenfor omtalte apostelpanel. Facade og piber er genanvendt i kirkens nuværende orgel. I tårnrummet.⁷⁰

Salmenummertavler. Kirken har tre moderne, enkle og hvidmalede tavler med sorte hængetal; endvidere ses ophæng ved triumfvæggens nordside til markering af helligdage. Sort med hvid skriveskrift. Nye skilte til tavlerne anskaffedes 1986.¹² På loftet er fem ($\dagger$)salmenummertavler, her-

Fig. 46. Orgelfacade, genopbygget 1941 med anvendelse af panelfelter fra $\dagger$ pulpitur (s. 912). Foto Sv. Elmholdt 1942. – Orgelfassade, 1941 unter Anwendung von Tafelfungen der $\dagger$ Empore wiederaufgebaut.

af to brunbejsede med svejft topstykke (jf. fig. 16, 1937). Foroven står med sorte versaler på grå grund: »Før« og »Efter«. Beregnet til skydebrikker, grå tal på sort grund; endvidere tre gråmalede med sorte skydebrikker. De førstnævnte kan være del af beholdningen på i alt fem tavler, anført i inventariet 1925, mens de sidstnævnte måske er identiske med tre tavler, anskaffet 1943. En ekstra $\dagger$ tafle til koret erhvervedes 1948.¹²

$\dagger$ Præsterækketavle, anskaffet 1956 efter forslag, nævnt allerede 1951.¹²

Maleri, 2001, signeret af Svend Aage Madsen, Staby, 116×116 cm, af træ og metal. Ikon af den korsfæstede Kristus, erhvervet 2008. Selve figuren, der er udført i messing og ståltråd, hænger på et trækors, fæstnet på en mandorlaformet baggrund af kobber; billedfladen er rødmarmeret, mens rammen er sortmalet med forskellige metalbeslag. På skibets sydvæg.

Andre $\dagger$ tavler. Ifølge Einar V. Jensens indberetning sås endnu 1937 på triumfvæggens nord- og sydside mod skibet omrids i kalkpudset af to figurer, formet som flyndere, antagelig udskaarne tavler, dannet med henvisning til kirkens navn. Den nordlige (fig. 60) var anbragt under korbuekrucifikset i dets daværende placering, mens den sydlige nævntes som noget ødelagt ved en murreparation.³⁴

Belysning (jf. fig. 17) Kirken har tre nyere lysekroner, alle ophængt i skibet; heraf er to nævnt 1925, mens en tredje tilkom 1976.¹² Endvidere er 12 to- og trearmede væglamper i hhv. kor, skib og tårnrum; fire af disse anskaffedes i forbindelse med hovedrestaureringen, da elektrisk lys installeredes, mens otte tilkom 1977.¹² 1)–2) O. 1925, skænket af Anders Broe;⁷¹ ensdannede med 2×8 arme, topfigur, formet som en engel og hængeskugle, hvorpå med fordybede versaler:

»Jesus vandt og jeg har vundet« (nr. 1), og »Tænk hvor mangen vei han gik før han mig tilbage fik« (nr. 2). Ophængt som nr. 1 og 2 i skibet, regnet fra øst. 3) Skænket 1976 med 2×6 lysarme, hvorover prydsfir. Topfigur, udformet som romersk kriger med skjold, og oval hængekugle. I skibets vestende.

†*Begravelsestilbehør*. 1862 blev omtalt en lille spade samt et par ligskamler.¹²

Klokker. 1) (Fig. 47), 1832, støbt af J. C. og H. Gamst, København som angivet med reliefversaler under palmetfrise øverst på klokkelegemet; tværmål 59 cm. Klokken, der ikke er i brug, blev allerede kort efter nyanskaffelsen karakteriseret som utilfredsstillende, muligvis fordi klokken var for lille i forhold til den ældre †klokke.⁴¹ Ophængt i klokkestokværkets nordvesthjørne.

2) (Fig. 48), 1980, støbt af Pierre Paccard, Frankrig, som angivet øverst på legemet med reliefversaler over bånd med vinranker. Ved overgangen til slagringen står, ligeledes med reliefversaler: »Tid jeg ringer ud og evighed ind. Jeg kalder

Fig. 47. Klokke nr. 1, 1832 (s. 917). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Glocke Nr. 1, 1832*.

til Gud.« Ophængt i slyngebom i ny stol af fyr, beregnet til to klokker. En ældre (†)klokkestol med slyngebom henligger på kirkens loft.

†*Klokker og klokkeophæng*. 1638 anskaffedes reb til en klokkestreng.⁸ 1766 karakteriseredes klokken som 'lille og ubetydelig'.²¹ 1830 noteredes det, at klokken et par år tidligere, dvs. o. 1828, var faldet ned og slået itu,⁴¹ antagelig den klokke, der blev anskaffet 1826 og atter solgtes 1833.³⁸

†*Klokkestole*. 1616 erhvervedes tømmer til klokkeværket, dvs. til klokkestolen, mens selve klokkeakslen udskiftedes 1633. 1646 istandsattes klokkestolen, der var 'helt forrådnat'.⁸ Efter nedbrydningen af tårnet 1807 (s. 889) placeredes klokkeophænget under et halvtæg på kirkens vestgavl.¹² Dette afløstes 1878 af en muret †klokkekam sammesteds (s. 890).

Fig. 48. Klokke nr. 2, 1980 (s. 917). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Glocke Nr. 2, 1980*.

Fig. 49. Epitafium nr. 1, antagelig 1574, over Christen Juel, Anne Lunge og Kirstine Lunge (s. 919). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Epitaph Nr. 1, wahrscheinlich 1574, für Christen Juel, Anne Lunge und Kirstine Lunge.*

GRAVMINDER

Epitafier. 1) (Fig. 49-51, 61), antagelig (15)74 (jf. udhugne cifre på midtkonsol), over Chresten Jvll til Ustrup (Christen Juel til Udstrup), † <13. dec. 1585> og hans hustru, Anne Lvnge (Lunge), † (1607). Endvidere over sidstnævntes ugifte søster, Kierstine Lvnge (Kirstine Lunge), † Skt. Hans Dag (24. juni) 1574 samt over hunden Sepres.

Figursten af grå kalksten, 275×152,5. Indskrif-ter i fordybede versaler, udfyldt med sort farve, i fodfeltet samt på postamenterne af de indram-mende pilastre. Desuden reliefhugne Jesumono-grammer i arkadesviklerne, samt monogram (jf. dog ndf.) og årstal på midtkonsol.

Den kvalitetsfulde sten viser ægteparret ståen-de under en dobbeltarkade. Den rustningsklædte Christen Juel har kort hår, afklippet ved ørene, og langt tvedelt skæg. I højre hånd holder han sin stridshammer, mens den venstre fatter om det lan-ge slagsværd. Ved hans venstre side ses den hjelm-buskpriede hjelm. Anne Lunge står med armene lagt hen over midjen. Hun bærer en tætsluttende, perlebroderet konehue og er over en underklæd-ning iført en fortil opknappet kjole af blomster-mønstret brokade med opstående krave og pufær-mer. Om halsen hænger tre kraftige kæder, hvoraf én har et medaljonformet vedhæng; endvidere et kors i en kort kæde. Den i indskriften fremhævede svigerinde og søster, Kirstine Lunge, er ikke gengi-vet. Det er til gengæld parrets hund, »Sepres« (fig. 51), hvis navn står med fordybede versaler oven-over; den bærer halsbånd og har sat forpoterne på Christen Juels fod. Ifølge præsteindberetningen 1766 skal hunden heltemodigt have vækket sin so-vende herre, der var admiral på flåden, og dennes mandskab og herigennem have afværget et angreb fra en fjendtlig flåde. Dermed hentydes antagelig til en, i øvrigt ikke nærmere oplyst, episode fra Syvårskrigen (1563-70) mod Sverige. Gravmælets gengivelse af den navngivne hund, der almindelig-vis i senmiddelalderens og renæssancens grav- og portrætkunst repræsenterer ægteskabelig trofast-hed, finder en samtidig parallel på stenen over Bal-thasar Maltesen Viffert (†1579) og Dorte Dyre i Sønderup (Hornum Hrd., Ålborg Amt); hunden,

Fig. 50. Epitafium nr. 1, over Christen Juel, Anne Lunge og Kirstine Lunge (s. 919). Tegning af Søren Abildgaard 1773. – *Epitaph Nr. 1, für Christen Juel, Anne Lunge und Kirstine Lunge.*

»Hofneck«, springer dog her op af hustruen og ka-rakteriseres dermed som skøde- og ikke, svarende til Sepres, som vagt- og heltehund.⁷²

Den arkitektoniske indramning omfatter en rundbuet dobbeltarkade med karakteristiske vin-kelformede indskæringer ved buernes sider. Arka-den hviler i siderne på joniske pilastre, hvis skafter under et bladprydet øvre led viser 2×8 anevåbner for parrets mødrener aner i tre generationer. En volutkonsol under midtpartiets joniske kapitæl har et sammenskrevet »HS« og »74«. Det først-nævnte må antagelig opfattes som en variation over Jesumonogrammet, idet tværstregen i »H«, der fletter sig ind i såvel dette bogstavs lodrette

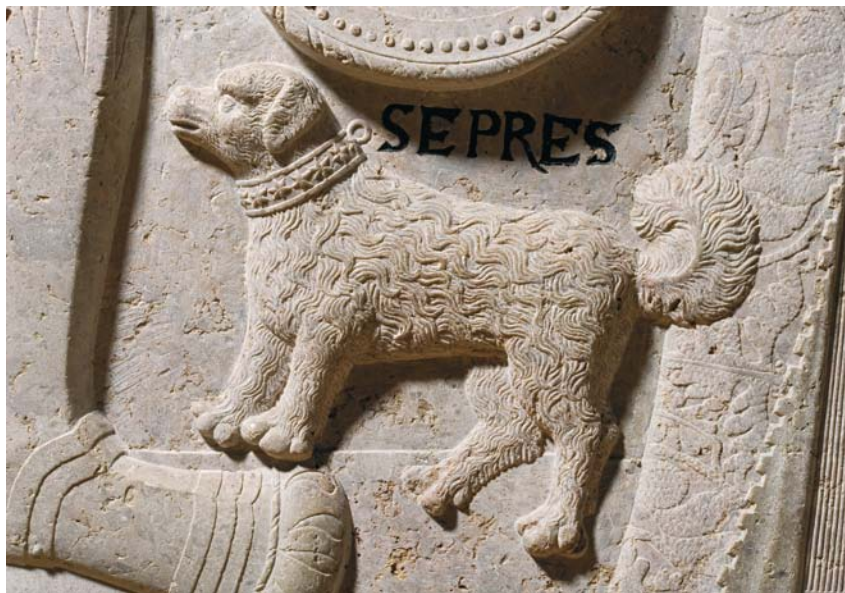

Fig. 51. Hunden »Sepres«. Detalje af epitafium nr. 1 (s. 919). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Der Hund »Sepres«. Detail von Epitaphium Nr. 1.*

streger som i »S«, kunne tolkes som et selvstændigt bogstav, »I«, men er dog også blevet tolket som en 'kryptosignatur' for stenens mester (se ndf.). De to tal refererer formentlig til årstallet 1574, der var Kirstine Lunges dødsår, tidspunktet for Christen Juels erhvervelse af Bækmark og antagelig stenens udførelsesår. Under konsollen er et frugtnedhæng og en snor, der muligvis skal opfattes som et op-hæng til hjelmen.⁷³ I de yderste svikler ses Jesu-monogrammer, det venstre dog spejlvendt, mens et kerubhoved smykker feltet mellem de to buer. Øverst, over ægteparrets hoveder, er deres respektive hjelmprydede alliancevåbner (Juel og Krabbe over for Lunge og Juel). Selve pilastrene hviler på høje postamenter, hvis forsider smykkes af kranier som forkrænkethedssymboler og herover to formanende sentenser: »O menniske/ Bete(n)ck dv her/ at vi i verden/ icke le(n)ge skal/ ver« (tv.) og »Den dv erst/ den var ieg/ den ieg er/ den skalt dv wor« (th.). I feltet mellem postamenterne er indskrift med personalia, efterfulgt af en religiøs sentens. Stenens hjørner markeres af medaljoner med evangelistsymboler, øverst tv. og th. for Mat-tæus og Johannes og forneden for Markus og Lu-kas. De respektive symbolvæsener har skriftbånd, dog uden påskrifter.

Det kvalitetsprægede gravmonument udviser flere fællestræk med en gruppe sten fra den sidste fjerdedel af 1500-tallet, der af Chr. Axel Jensen blev knyttet til Gert van Groningen (†1577) og hans jyske værksted.⁷⁴ En række dygtige medarbejdere videreførte værkstedet efter mesterens død og formentlig også nogle år forinden, da van Groningen primært var knyttet til de kongelige byggerier på Skanderborg og Kronborg (fra 1573). Heriblandt kunne tælles en stenhugger, der muligvis signerede sig med det specielle navnetræk, »HS« (eller »IHS«).⁷⁵

Stenen er tidligst, dvs. 1773, af Søren Abildgaard (jf. fig. 50) omtalt som værende på korets nordvæg, hvorpå det var fæstnet med jernkramper.⁷⁶ Meget taler for, at det velbevarede monument lige fra første færd har haft en lodret position som vægggravmæle eller epitafium (jf. bl.a. de samtidige gravmæler i Møborg, s. 971-76). I korets nordside ville den samtidig have udgjort en meningsfuld pendant til det andet gravmonument for Anne Lunge, det knap 75 år yngre epitafium for hende og hendes senere ægtemand, Thomas Maltesen Sehested, hvoraf fragmenter i hvert fald i 1700-tallet fandtes over for på syd-muren, jf. ndf.

Fig. 52. Epitafium nr. 2, over Thomas Maltesen Sehested og Anne Lunge, opsat o. 1650 af Christen Thomesen Sehested (s. 921). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Epitaphium Nr. 2 für Thomas Maltesen Sehested und Anne Lunge, etabliert um 1650 von Christen Thomesen Sehested.*

I forbindelse med kirkens hovedrestauration blev gravmælet, hvis indskrifter allerede 1937 var udfyldt med et 'beglignende stof', opsat på korets sydvæg, hvor det endnu findes, fastholdt med metalkramper.

2) (Fig. 52), o. 1650, over Thomas Maltissen (Maltesen Sehested) til Tandervp (Tanderup, Hammerup Hrd.), †1609, 54 år gammel, og hans hustru, Anna Lvnge (Anne Christoffersdatter Lunge), †1607, 57 år gammel, tillige med par-

rets (anden) søn, Malthes Thomessen (Malte Thomesen Sehested), †1601, syv år gammel. Monumentet blev opsat af den eneste efterlevende søn og arving, Christianvs Thomessen (Christian (Christen) Thomesen Sehested, rigskansler siden 1630 (1590-1657)).

Barokepitafium af grå sandsten med detaljer af sort marmor og blik (indskrifttavle). Epitafiets komposition er ændret og reduceret som følge af beskadigelse og nedfald ved et jordskælv 1742. Dets nuværende skikkelse er resultat af en restaurering 1887, og en række revner i sandstensledene hidrører utvivlsomt fra ødelæggelserne ved nedstyrtningen. En istandsættelse med udskiftning af rustne jernankre og fjernelse af forstyrrende (sort) cementfugning forekommer derfor påkrævet.⁷⁷

Storstykket udgøres af en oval skrifttavle, indsat i bruskarok kartouche og flankeret af to friskulpturer forestillende langskæggede romerske krigere med fjerprydede hjelme. De står på en profilgesims, hvortil er fæstnet to ottekantede plader med våbener for Sehested og Lunge (Dyre). Hængestykket udgøres ligeledes af en kartouche, som indrammes af to putti med drueklaser i hånden.

Den uharmoniske forskel i proportioner mellem hænge- og storstykke, må formentlig ses som resultat af beskadigelsen 1742 og de senere omflytninger forud for restaureringen og opsætningen på den nuværende plads (se ndf.) Således stammer gesimsen og våbenskjoldene, begge af afvigende type af sandsten (Cotta sandsten?) utvivlsomt fra restaureringen. Formentlig har den oprindelige gesims været højere og givet plads til et større antal aneskjolde i pagt med normen for tidens adelsgravmæler. Indskrifttavlen volutformede topornament var heller ikke oprindeligt på sin nuværende plads, og det forekommer mest sandsynligt, at storstykket har været højere og kronet af et topstykke, muligvis med portrætfremstilling, jf. kanslerens eget epitafium i Århus Domkirke (*DK Århus* 706).

Epitafiet står i sandstenens grå farve; dog er den latinske personindskrift malet med gyldne versaler på sort grund, og på hængestykkets, polerede marmortavle læses med gylden skriveskrift: »Restaureret 1887«.

Mesteren for det både kunstnerisk og kulturhistorisk værdifulde epitafium kendes ikke; men værket kan muligvis tilskrives den århusianske billedhugger Peder Clausen,⁷⁸ som også skal have udført epitafierne over Lemvigs borgmester o. 1648 (s. 394) og Århus-borgmesteren Rasmus Nielsen 1654 (*DK Århus* 698). En anden mulig ophavsmand er den samtidige københavnske stenhugger, Henning Salling (Selgen), som også var virksom i Jylland (Randers), og som skal have udført epitafier med nærtbeslægtede hængestykker, f.eks. o. 1653 i Gladsaxe og Borup kirker (*DK KbhAmt* 368, 1190). De nævnte paralleller kendetegnes også af flankerende frifigurer, dog oftest forestillende bibelske personer eller dyder, mens krigere er usædvanlige. Dette motiv findes først og fremmest i de kongelige gravmæler i Roskilde Domkirke (*DK KbhAmt* 1836 f.).

Ifølge præsteindberetningen 1766 var epitafiet tidligere placeret i korets sydside ('på søndre side af altergulvet') og fæstnet til væggen med jernankre. Efter et stærkt jordskælv 1742 faldt monumentet imidlertid ned,⁷⁹ men de bevarede dele genopsattes, tilsyneladende på samme sted.⁸⁰ Formentlig i forbindelse med renoveringen 1887 blev monumentet placeret på skibets nordvæg, hvor det tidligst 1892 er registreret af *Uldall*.

**Gravsten* (fig. 62), romansk, af storkornet lys grå granit, 122×44 cm. Stenen er inden for en profiliste smykket med et dobbelt hjulkors med en kort tværstav ved korsets midte, jf. paralleller i Tørring og Rom (s. 694, 803). Sekundært placeret som trædesten ved gården Bodrøgild, Bækmarksbro.

†*Muret begravelse* (fig. 53-54). I forbindelse med forundersøgelserne til hovedrestaureringen registreredes i koret et lille, hvælvet og muret gravkammer ud for midtgangen med trappe fra denne; begravelsen havde gulv af munkesten og murede sokkelbænke. Her fandtes rester af fire skeletter og desuden to sammensunkne kister muligvis fra tiden o. 1800.⁶⁰ Det er antagelig denne begravelse, der nævnes i forbindelse med en reparation 1633.⁸ Heri kan have været grave for medlemmer af familierne Juel, Lunge og Sehested (jf. epitafium nr. 1-2). De omtalte kister har antagelig været identisk med de to ligkister med tilhørende kisteplader, der nævnes 1768 og rummede

Fig. 53. Opgravning af korgulvet i forbindelse med hovedrestaurationen, med frilægning af korbuens sokkelsten og tømuret begravelse (s. 888, 922). Foto M. B. Fritz & Søn 1937. – *Ausgrabung des Chorbodens in Verbindung mit der Hauptrestauration, mit Freilegung von Sockelstein des Chorbogens und des tømureten Begräbnisses.*

forældrene til Sophie Dorothea Bilde (Bille) på Rysensteen, g.m. Otto Henrik Juul-Rysensteen (jf. s. 853), nemlig for Christian Friderich Bille, *på Banksboe (Bangsbo) 9. aug. 1671 og †på Lundbech (Lundbæk) 30. april 1749; endvidere for hustruen, Kirstine von Deden (Christine Dorothea von Deden), *i Ålborg Mortensaften (10. nov.) 1666 og †på Lundbech (Lundbæk) 24. maj 1750.²¹ Begravelsen omtales på daværende tidspunkt som tilhørende Rysensteen.

Kirkegårdsmonumenter. I lapidariet i kirkegårdens østende, syd for lågen, er opstillet tre støbejernsmonumenter, hhv.:

1) O. 1868, over Jens Ibsen Foelbek, †21. dec. 1868 i Brohuus i Flynder. 83 cm højt. Korset der har trepasender og blomsterkrans på forsiden, kornaks på bagsiden, har indskrift med reliefantika. Efter personalia læses: »Fred med dit Støv,(,) dit Minde lever«.⁸¹

2) O. 1895, over Jens C. Christensen, *1832, †1895. Gravmindet er formet som en opretstående plade, 71,5×37 cm, hvorpå indskrift med reliefversaler over 'håndtryk'. Som topstykke er et

lille kors, der holdes af to liggende putti. På korsets midtstamme og tværarm er anført, ligeledes med reliefversaler: »H(er) hviler«. Ved korsfoden ses anker og brændende hjerter som symboler for Håb og Kærlighed.⁸²

3) For ubekendt og uden årstal. Uden bevaret navn og årstal. Et støbejernskors af typen 'Liljekors' med liljeformede afslutninger på korsenderne og udsmykning af bl.a. sommerfugle ses placeret bag nr. 1-2.⁸³ Navn og dato har formentlig været påmalet.

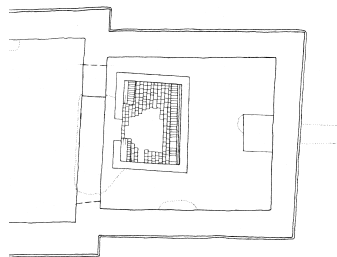

Fig. 54. Opmåling af koret med tømuret begravelse (s. 922). 1:300. Målt og tegnet af M. B. Fritz & Søn 1937. – *Vermessung des Chors mit tømuretem Begräbnis.*

Fig. 55. Interiør mod vest, vist før hovedrestaurationen 1940-42. I forgrunden ses opgravning af korets murede begravelse (s. 922). Foto M. B. Fritz & Søn 1937. – Inneres gegen Westen, gezeigt vor der Hauptrestauration 1940-42. Im Vordergrund die Ausgrabung des gemauerten Begräbnisses im Chor.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ringkøbing Amt i almindelighed henvises til s. 54 f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 56 f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprot. 1988 ff. (Synsprot.).

Flynder Sognearkiv. Kirkeresk. 1811-87; 1883-1930; Div. dokumenter 1863-1961.

LAVib. Skodborg-Vandfuld skøde- og herredsprot. 1799-1808 (B77B-SP4) vedr. 19. juni 1806. Landsbykirkernes regsk. 1584-1653 (C-KRB-111); Menighedsrådsark. Synsprot. 1864-1925; 1925-1987 (M19203-7; M19203-8) (Synsprot.).

NM. Håndskrifter. F. Uldall, *Om de danske Landsbykirker*, VI, 1892 (1900), 182-86 (*Uldall 1892 (1900)*). Notebøger. Søren Abildgaard VIII, 159-60 (*Abildgaard*). Indberetninger. J. B. Löffler 1879 (bygning og inventar); udateret og usigneret (ant. M. B. Fritz o. 1937 (bygning og inventar); M. B. Fritz 1937 (bygning og inventar); Einar V. Jensen 1937 og 1942 (inventar); E. B. Rosing Holm 1990 (altertavle og prædikestol); Susanne Trudsø 2000 (Thomas Maltesen Sehesteds epitafium); Thomas Bertelsen 2008 (bygning); Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen (inventar og gravminder).

Tegninger. NM. Tegning af Christen Juels epitafium ved Søren Abildgaard, 1773; forslag til klokkekam ved L. A. Winstrup, 1877; opmålinger og ombygningsforslag af koret ved Frits Uldall, 1901; opmålinger (planer, snit og opstalter) samt ombygningsforslag ved M. B. Fritz og Søn, 1937-40; kirkegårdsplan ved P. Hansen og I. Lydholm, 1965; plan af tårn ved Peter Duun, 2009. – *Flynder Sognearkiv*. Ombygningsforslag ved M. B. Fritz og Søn, 1940.

Litteratur. K. E. Nissen, *Flynder Kirke*, Struer 1997 (*Nissen 1997*); Orla Hylleberg Eriksen, *Dendrokronologisk undersøgelse af tømmer fra Flynder kirke, Ringkøbing amt*, NNU rapport nr. 22, Nationalmuseet 2008 (*Hylleberg Eriksen 2008*).

Historisk indledning ved Mogens Kragssig Jensen og Birgitte Bøggild Johannsen, bygningsbeskrivelse ved Mogens Vedso, dendrokronologiske undersøgelser ved Thomas Bertelsen, inventar og gravminder ved Birgitte

te Bøggild Johannsen, heraf dog orgler ved Ole Olesen og epitafium nr. 2 ved Hugo Johannsen. Tysk oversættelse ved Mirjam Gebauer. Redaktionssekretær Heidi Lykke Petersen. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet 2009.

¹ *Oldemoder* 112, jf. også 1379 (»flunder«) og o. 1440 (»flunder«), smst. 75, 60.

² *Repert* II, nr. 8054 (1495); 8984 (1499); 9503-05 (1501); 9980-82 (1503); 12362-64, 12374 (1512).

³ 1584-86 nævnes Anne Lunge, g.m. Christen Juel til Bækmark (†1585), som kirkeværge, 1588 hendes anden ægtemand, Thomas Maltesen Sehested til Tanderup og Bækmark, og 1608-15 parrets søn, den senere kansler Christen Thomesen Sehested. Bækmarks overdragelse til farbroderen, Claus Maltesen Sehesteds familie bevidnes fra 1616 gennem indehaverne af kirkeværgen, d.å. beklædt af Anne Lykke, enke efter fornævnte, 1623 af parrets søn, Niels Sehested, efter dennes død 1629 af enken, Birgitte Brahe, og 1632 af dennes ægtemand, Johan Caspar von Reibnitz (†1635), jf. LA-Vib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1653 (C-KRB-111). Fra den efterfølgende tid under Niels Kaas' ejerskab (1653-85) er rgsk. dog ikke bevaret.

Fig. 56. Skibets norddør (s. 884) set fra kirkens indre før udvidelsen 1940. Foto M. B. Fritz & Søn 1940. – *Nordtür des Schiffes aus dem Kircheninneren vor der Erweiterung* 1940.

Fig. 58. Tympanon, formentlig fra syddøren (s. 884) i kirkegårdens østre dige – nu indsat i tårnets vestmur. Foto M. B. Fritz & Søn 1937. – *Tympanon, vermutlich von der Südtür, im östlichen Steinwall des Friedhofs, jetzt in der Westmauer des Turmes eingesetzt.*

⁴ *Kronens Skøder*, II, 343 f.

⁵ LAVib. *Skodborg-Vandfild skøde- og herredsprot.* 1799-1808 (B77B-SP4). Salget tinglystes 19. juni 1806.

⁶ LAVib. *Ribe bispeark.* Visitatsprot. for Ringkøbing Amt, 1809-30 (C 4-846).

⁷ Jf. den foreslåede flytning af kirken til stationsbyen Bækmarksbro længere mod syd i sognet (s. 892).

⁸ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1653 (C-KRB-111).

⁹ Den synes at være gjort bredere i forbindelse med kapellets opførelse, jf. planskitse ved arkitekterne Poul Hansen og Ib Lydholm i NM.

¹⁰ Vandretliggende drejeligt kors på en lodret stolpe, i stedet for en fløj, til hindring af utilsigtet gennemgang i en låge.

¹¹ Etablering af lædige ved tårnet 1974, jf. *Synsprot.*

¹² *Synsprot.*

¹³ Konstateret ved østgavlen i forbindelse med kirkens restaurering 1940 (jf. fig. 8a).

¹⁴ Stenens nuværende placering er et resultat af restaureringen 1940, men den omtales også tidligere som placeret i østgavlen, om end en nøjere lokalisering ikke er oplyst.

¹⁵ Hovedet sidder noget forskudt mod vest i forhold til dørens midterakse.

¹⁶ Nu indsat i et stendige nordvest for våbenhusdøren.

¹⁷ Jf. fotografi ved M. B. Fritz 1937, i NM.

¹⁸ Vel en følge af, at døren ombyggedes, og overliggøren fjernedes ved restaureringen.

¹⁹ *Synsprot.* if. oplysning 1877.

²⁰ De smalle fundamenter, der er vist på arkitekt M. B. Fritz' opmåling, er næppe repræsentative, men skyldes formentlig, at kun de nederste sten i dybe nedad tilspidsende fundamentsgrøfter var bevarede.

²¹ LAVib. *Ribe Bispearkiv.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774).

Fig. 58. Detalje af det middelalderlige alterbord (s. 896). Foto M. B. Fritz & Søn 1940. – *Detail eines mittelalterlichen Altartisches.*

²² LAVib. *Ribe bispeark.* Kirke- og præstegårdssyn 1805-06 (C 4-707).

²³ LAVib. *Ribe bispeark.* Kirke- og præstegårdssyn 1807-10 (C 4-708).

²⁴ Det kan ikke udelukkes, at denne form var oprindelig, idet den skråt forløbende søndre vange havde et kragbånd identisk med det i nord.

²⁵ Uldall 1892 (1900) 182 ff.

²⁶ Af en række tegninger i Flynder Lokalkirke fremgår, at arkitekten har arbejdet med flere forskellige forslag, blandt andre et med en ligeløbstrappe i vestmuren og et med et 'knækket' pyramidespir af en type, der er velkendt på Århus-egnen. Sml. arkitektens genopførte tårn i Spørring (DK Århus 1676).

²⁷ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1653 (C-KRB-111). Blyet tjente formentlig som afstandsstykker i fugerne, mens mørtelen afbandt.

²⁸ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1653 (C-KRB-111). Koret havde trægulv frem til 1940.

²⁹ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1653 (C-KRB-111). Interessant er en oplysning om, at han indvandt 4 pd. bly, formentlig til nye vinduessprosser, ved at omstøbe noget 'blyaske'. Det kan dreje sig om blyslagter fra tidligere vindues- eller tagarbejder i kirken.

³⁰ Hylleberg Eriksen 2008. Dateringen bygger på 17 boreprøver, som har bevaret splintved, eller som baseret på iagttagelser under prøveudtagningen kun mangler splintved. Yngste bevarede årring er dannet 1447 (prøve nr. 70710069).

³¹ Angivet ved stemplede plader i de fire tagflader.

³² Henstillet ved alterbordets nordside bag panelet.

³³ LAVib. *Ribe bispeark.* Kirkesyn 1788-92 (C 4-190).

³⁴ Indb. i NM.

³⁵ Flynder Lokalkirke. Tegninger og dok. m.v. fra hovedindsættelsen, 1937-43; jf. også indb. ved Einar V. Jensen 1937 i NM.

³⁶ LAVib. *Ribe bispeark.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774). Jf. også *Abildgaard* 159.

³⁷ LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. 1826(1836)-45 (C 40-2).

³⁸ Flynder Sognearkiv. Kirkeresk. 1811-87.

³⁹ LAVib. *Provsteark.* Synsprot. for kirker og præstegårde, 1855-74 (C 40-4).

⁴⁰ LAVib. *Ribe bispeark.* Kirke- og præstegårdssyn 1811-15 (C 4-709).

⁴¹ LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing nordre Amtsprovsti. Synsprot. 1812-35 (C 39H-1).

⁴² Alterbilledets anskaffelse 1874 kostede 100 rdlr.; året efter blev maleriet forsynet med en ramme, mens maler N. Nielsen, Lemvig stafferede hele værket. Jf. *Flynder Lokalkirke.* Kirkeresk. 1811-87.

⁴³ Indb. ved Einar V. Jensen 1942 i NM. Med mindre ombygningen har været en fejl, ses dog enkelte eksempler på en bevidst fremhævelse af kvinde våbenet som betoning af giverindens særligt aktive medvirken, jf. *alterklæde, 1764, i Horsens Museum (tidl. Horsens Vor Frelses Kirke og Klosterkirken), jf. *DK Århus* 5492, 5760 og 5767) og Birgitte Bøggild Johannsen, »Heraldik og stærke kvinder«, *Nyt fra Nationalmuseet* 105, 2004-05, 20-21.

⁴⁴ Henvisningen var 1766 korrekt anført som »Joh:6«, jf. LAVib. *Ribe bispeark.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774).

⁴⁵ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1653 (C-KRB-111). Om de to Ribemestre, se Ebbe Nyborg, »Hans og Sten Maler af Ribe'. Om Ribes malermiljø og dets 'marked' i 1600rnes Vestjylland«, *Synligt og usynligt. Studier tilegnede Otto Norn på hans 75 års fødselsdag den 13. december 1990*, red. Hugo Johannsen, Herning 1990, 143-72.

⁴⁶ LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing nordre Amtsprovsti. Synsprot. 1812-35 (C 39H-1); Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. 1826(1836)-45 (C 40-2).

⁴⁷ LAVib. *Ribe bispeark.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774) og *Abildgaard* 159 omtaler seks initialer og seks våbner, idet initialerne for Anne Helvig von der Wisch tolkes som refererende til to individer (»S.H.« (i stedet for »A.H.«) og »D.W.«). Om sidstnævnte, jf. *DaAdÅrb* 1931, 101. Præsteindb. nævner under beskrivelsen desuden '1 ophængt krucifiks', der således allerede da var en integreret del af kalken.

⁴⁸ LAVib. *Ribe bispeark.* Kirke- og præstegårdssyn 1805-06, 1807-10 (C 4-707-08).

⁴⁹ Synsprot.; Flynder Lokalkirke. Kirkeresk. 1811-87.

⁵⁰ LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. 1826(1836)-45 (C 40-2). Flynder Sognearkiv. Kirkeresk. 1811-87. Der afregnedes samtidig for et 'jernhåndgreb' (?) til kanden.

⁵¹ *Flynder Lokalkirk.* Kirkerøgsk. 1883-1930.

⁵² LAVib. *Ribe bispeark.* Kirke- og præstegårdssyn 1811-15 (C 4-709); LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing nordre Amtsprovsti. Synsprot. For kirker og præstegårde. 1812-35 (C 39 H-1).

⁵³ Erik Skov, »Døbefonte i Viborg Stift«, *ViStÅrb* 1994, 40.

⁵⁴ Indb. af M. B. Fritz 1937 i NM.

⁵⁵ Jf. Sophus Müller, »Vievandskar og Kirkelamper«, *ÅrbOldkHist* 1888, 109.

⁵⁶ LAVib. *Landsbykirkernes røsk.* 1584-1653 (C-KRB-111). Om de to Ribemestre, se *Nyborg* 1990 (note 45) 143-72.

⁵⁷ I forbindelse med M. B. Fritz' forundersøgelse 1937 påvistes spor i korbuens søndre side af en gennem-brydning til prædikestolen, jf. indb. i NM.

⁵⁸ Jf. indb. af Einar V. Jensen 1937 i NM. Panelerne, hvoraf det ene havde et smalt sæde, fandtes tidligere ud for prædikestolen.

⁵⁹ Indb. 1937 ved M. B. Fritz og Einar V. Jensen i NM.

⁶⁰ LAVib. *Ribe bispearkiv.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774). Om Jens Stavns-holm, jf. *Nielsen* 1894 403.

⁶¹ LAVib. *Ribe bispearkiv.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774). Støledørene manglede dog på daværende tidspunkt. Forbindelsen mellem Holmgård, Bækmark og Flynder Kirke går antagelig tilbage til Claus Maltesen Sehested til Holmgård, hvis søn, Niels Sehested 1623 overtager Bækmark, jf. *Nielsen* 1894 311.

Fig. 60. Omrids af ophængt flynder på triumfvæggens nordside (s. 916). Foto Einar V. Jensen 1937. – *Umriß die aufgehängte Scholle an der Nordseite der Triumphwand.*

Fig. 59. Mesterstempel for Matz Christensen, Viborg. Detalje af alterkalk (s. 901). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Meisterstempel von Matz Christensen, Viborg.*

⁶² *Synsprot.* Jf. også korrespondancesager i NM.

⁶³ If. fig. 55 fra 1937 var rækkefølgen af de fire sidste apostle flg.: Thomas, Judas Iskariot, Filip og Jakob Alfæus. Ved nymontering 1941 placeredes apostlene i to rækker: øverst hhv. Thomas, Judas Iskariot, Filip og Jakob Alfæus, og nederst hhv. Jakob, Bartolomæus, Simon Zelotes, Andreas, Judas Taddæus, Johannes, Peter og Mattæus.

⁶⁴ Jf. Johs. Lumholt, »En kunstners hundredårsdag«, *Lemvig Folkeblad*, 14. maj 1969 (genoptrykt i *Bjerrslægtens Brevdue*, o. 1969, 28-31), spec. 31.

⁶⁵ Flere har beskrevet den lokale harme, både ved valget af modellen til Judas Iskariot og ved kunstnerens portrætter af personer, der i sognet opfattedes som 'syndige', jf. Bertel Budtz Møller, »Kristen Bjerre, den vestjydske Malerkromand og hans Kunstnerportrætter«, *Samleren*, 1931, 122; Anders Thuborg, *Folk vi kender*, Lemvig 1946, 19-21; Niels Bjerre i *Bjerrslægtens brevdue*, 1952, 3-19. Kristian Tikjøb Olsen, *Kræ' Bjerre i Tobaksfabrikken*, Lemvig 1987 (upagineret).

⁶⁶ Jf. brev, refereret i indstilling fra Nationalmuseet 4. febr. 1909, i Korr.ark. NM.

⁶⁷ Jf. brev af 25. juni 1991 fra Sven Fritz i Den Danske Orgelregistrant.

⁶⁸ Iflg. meddelelse fra Th. Frobenius & Sønner.

Fig. 61. Epitafium nr. 1, 1574 over Christen Juul og Anne Lunge, vist før flytningen til korets sydvæg (s. 919). Foto Einar V. Jensen 1937. – *Epitaph Nr. 1, 1574 für Christen Juul und Anne Lunge, vor der Umsetzung der südlichen Chorwand gezeigt.*

⁶⁹ M. Sørensen, *Horsens Orgelbyggeri. Katalog*. Horsens 1923. Instrumentet har opusnummer 8.

⁷⁰ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

⁷¹ Nissen 1997.

⁷² Christen Juel, der var aktiv i krigen siden 1563, var 1564 chef for skibet Grib von Königsberg (Kongsberg), medvirkede bl.a. ved Elfsborgs undsætning 1565 og kommanderede 1566 Elefanten, der deltog i slaget ved Gotland 26. juli s.å., men han reddedes dog efter den danske flådes katastrofale skibbrud et par dage senere. Den omtalte episode kunne muligvis hentyde hertil. Om Juel, jf. bl.a. Otto Vaupell, *Den nordiske Syvaarskrig 1563-1570*, Kbh. 1891, 114; Jørgen H. Barfod, *Christian 3.s flåde*, Kbh. 1995 (*Marinehistoriske Skrifter*), 175, 259; *DaAdÅrb.* 2002, 393. Hunden kan antagelig bestemmes som en spansk vandspaniel, jf. venlig

meddelelse fra Rikke Agnete Olsen. Se også generelt samme, *Hunden i historien*, Århus 2008.

⁷³ Jf. tilsvarende detalje på stenen over Oluf Munk (†1568) og Drude Rantzau (†1606) i Hjerm (Hjerm Hrd.). Denne sten bærer også store lighedspunkter mht. mandsfiguren, den indrammende arkitektur (bortset fra bueslagernes form), de dødninghovedsmykkede postamenter og evangelistmedaljonerne. Se for figurmotivets også stenen, 1579, over to sønner af Peder Skram i Østbirk, Voer Hrd., Skanderborg Amt (*DK Århus* 4489).

⁷⁴ Jensen, *Gravsten* II, 65 ff., 260 ff (nr. 619).

⁷⁵ Det sammenskrevne »HS« med »I«-lignende tværstreg findes på en række af værkstedets sten, bl.a. på stenene over Stygge Rosenkrantz og Maren Knob (1577, Lynderup, Rinds Hrd., Viborg Amt), Folmer Rosenkrantz og Margrete Gyldenstjerne (o. 1581, Voer Hrd., Århus Amt, jf. *DK Århus* 4899) og Gregers Ulfstand og Karen Banner (1584, Fausing, Sønderhald Hrd., Randers Amt). Navnetrækket blev af Jensen, *Gravsten* II, 65, 74 f. og 80 forsøgsvis, tolket som en 'kryptosignatur' for stenhuggeren Jens Jørgensen, der 1580 fik borgerskab i Århus. Dersom man konkret tolker bogstaverne som personinitialer, skulle disse henføres til en stenhugger, hvis fornavn begyndte med »H«, f.eks. Gert van Groningens søn, Herman Gertsen (-1576-91), der også i kilderne undertiden betegnes Herman Stenhugger, eller til en anden værkstedsmedarbejder med tilsvarende initialer. Om identifikationen af Herman Gertsen med Gert van Groningens søn, jf. Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen, *Kongens kunst*, Kbh. 1993 (*Ny dansk kunsthistorie* II), 53; Hugo Johannsen, »Stenhuggere på Frederik II.s og Christian IV.s tid«, *Sandstensportaler i Danmark*, red. Inge Mette Kirkeby, Kbh. 1995, 59 ff. Spørgsmålet om bogstavernes tolkning har dog endnu ikke fundet sin definitive løsning.

⁷⁶ LAVib. Ribe bispearkiv. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774). Her dog kun omtalt som opsat på den nordre side i kirken med jernankre.

Fig. 62. Romansk *ligsten (s. 922). Anvendt som trædesten ved gården »Bodrøgild«, Bækmarksbro. Foto Hugo Johannsen 2009. – *Romanischer *Leichenstein. Als Trittsstein auf dem Hof »Bodrøgild« angewendet, Bækmarksbro.*

⁷⁷ Indb. fra Nationalmuseet 10. juli 2002 og efterfølgende korrespondance fra 2007 med menighedsråd og Lemvig provstiudvalg, idet disse instanser anbefalede epitafiets nedtagelse.

⁷⁸ Merete Bergild og Jens Jensen i *Weilbach, KunstLeks.* Flynder-epitafiet nævnes dog ikke blandt de her opregnede tilskrivninger.

⁷⁹ If. KglBibl. *Håndskriftsaml.* Langebeks excerpter, pk. 61.

⁸⁰ Præsteindberetninger til biskop J. Bloch, jf. note 21; *Abildgaard* (1773), 'ved den sydlige side op i koret'.

⁸¹ Jf. Faye, *Støbejernskors* 119.

⁸² Faye, *Støbejernskors* 95.

⁸³ Faye, *Støbejernskors* 86.

DIE KIRCHE VON FLYNDER

Geschichte. Die Kirche wird erstmalig um 1350 erwähnt und gehörte schon im Spätmittelalter zum Hauptgutshof der Gemeinde Bækmark. Der Gutshof gehörte zu Stift Ribe und wurde von dessen Lehensmännern bewohnt. Diese Einbindung spiegelt sich auch in den folgenden Jahrhunderten wieder, sowohl in administrativer als auch in materieller Hinsicht (siehe z.B. Inventar und Grabmale). 1671–1804 gehörte die Kirche wechselnden Eigentümern der Rysensteen. Aus alter Zeit (auf jeden Fall seit 1556) bestand ein Zugehörigkeitsverhältnis zu Bövling Kirche. 1935 wurde die Kirche zur selbständigen Stiftung.

Gebäude. Es handelt sich um eine romanische Quadersteinkirche mit Chor und Schiff. Über die ursprünglichen Details ist man nur durch die Nordtür des Schiffes informiert, die bis zur Restaurierung 1940 intakt erhalten war. Die Südtür ist teilweise erhalten, jedoch zugemauert. Von den Fenstern weiß man von insgesamt drei Fenstersteinen, davon ist einer nun wiedereingesetzt an seinem vermutlichen ursprünglichen Platz im Ostgiebel des Chores. An der gleichen Stelle sieht man einen Bildquader mit einem Vogel (Fig. 5), und über der Nordtür befindet sich ein Quader mit einem Menschengesicht (Fig. 6) in einem stark hervortretenden Relief. Außen vor der Nordtür wurde im Spätmittelalter ein Vorhaus (Fig. 11) aus Ziegelsteinen errichtet. Ein †Turm im Westen entstand vermutlich gleichzeitig und wurde zu Beginn des 19. Jahrhunderts abgerissen. 1878 wurde die Glocke zu einem kräftigen †Glockenkamm (Fig. 10, 13)

überführt, der von dem Architekten L.A. Winstrup gezeichnet wurde. Eine umfassende Restaurierung des Kirchengebäudes wurde 1940–42 von den Architekten M. B. Fritz & Söhne durchgeführt. Neben einer Konsolidierung des im Laufe der Zeit stark umgesetzten Quadermauerwerks wurde im Inneren der ursprüngliche Chorbogen rekonstruiert, der 1590 durchgreifend erweitert wurde. An der Westseite wurde ein neuer Turm im mittelalterlichen Stil hinzugefügt. Die Kirche ist, wie vermutlich seit ihrer Erbauung, bleigedeckt. Die jetzige Form mit zwei selbständigen Dächern über jeweils Chor und Schiff wurde bei der Restaurierung wiedererschaffen. Vermutlich seit 1590 der Chorbogen erweitert und der Giebel darüber herabgenommen wurde, wird der Übergang zwischen den Dächern von ein paar schrägen Dachflächen vermittelt (Fig. 15, vgl. Nees).

Inventar. In der Kirche sind noch verschiedene mittelalterliche Gegenstände bewahrt, hiervon als ältester vermutlich die Altartischplatte aus Granit mit der Aussparung für das Heiligengrab sowie Fragmente eines Taufbeckens und ein Weihwasserbecken, ebenfalls aus Granit (Fig. 28a–b). Aus dem Spätmittelalter stammen das jetzige Taufbecken (Fig. 27), eine ungewöhnliche Importarbeit aus belgischem Marmor (Namur), vermutlich auf Initiative des Stiftes Ribe erworben, sowie das Chorbogenkruzifix (Fig. 29), das doch eher eine regionale Arbeit ist.

Nach der Reformation wurde um 1600 der Kirchenraum neu möbliert. Zu dieser Zeit war

Thomas Maltesen Sehested Kirkenvorsteher auf Bækmark (um 1590–1607). Hervorzuheben sind die Altarleuchter (1598, Fig. 25), der Altar (1600, Fig. 18), vermutlich von dem lokalen Meister Kristen Spend aus Lemvig aufgeführt, die Altartischtafelung (1600) und ein paar Herrschaftsstühle (um 1600, Fig. 35–37). Auch das Kirchengestühl stammt im Kern aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts, ebenso zwei jüngere Herrschaftsstühle (Fig. 39). Die einfache Kanzel mit zugehörigem Himmel wurde 1630–31 ausgeführt und 1637 von Jacob, dem Maler 'selbänder' ausgestattet, vermutlich von dem Ribe-Maler Jacob van Meulengracht und Jacob Bartholomesen. Die Taufschüssel stammt von 1652 (Fig. 26), während der Altarkelch mit zugehöriger Patene (Fig. 22) um 1665 von Niels Kaas und seiner zweiten Gattin, Anna Helvig von der Wisch, gestiftet wurde. Die Bemalung der Altartafel von 1703, u.a. mit Wappen von Gregers Daa und Jeanne Marie Rysensteen, lassen eine Verbindung mit Rysensteen vermuten.

Etliche der kleineren Inventargegenstände der Kirche stammen aus dem 19. und 20. Jahrhundert, darunter die Glocke (1832, Fig. 47), das Altargemälde, von C. A. Schleisner (1874, Fig. 19) sowie die Ausschmückung einer älteren Empore

mit Apostelgemälden, 1892 von Kristen Bjerre (Fig. 41–45). Im Laufe des 20. Jahrhunderts ist noch verschiedene Altarausstattung hinzugekommen, darunter Siebenleuchter (1918, Fig. 17), Abendmahlskanne, Löffel und Abendmahlschale (Fig. 22–23) sowie zwei Kronleuchter (um 1925, Fig. 17). Bei der Hauptrestaurierung der Kirche 1940–42 wurde u.a. eine neue Altarschranke aufgestellt (Fig. 18). Als letztes wurden eine Glocke angeschafft (1980, Fig. 48), eine neue Orgel (1997, Fig. 41), ein Wandgemälde (2001) und zwei neue Messgewänder (2003–06).

Grabmale. Die Kirche enthält zwei vornehme Wandgräber (Fig. 49–52), von jeweils 1574 und von um 1650, für Mitglieder der Familien Juel, Lunge und Sehested, die vermutlich in einer Mauer begraben waren, †Begräbnis im Chor. Das Monument für Chresten Juel, Ehefrau Anne Lunge und ihre Schwester Kirstine Lunge erinnert ebenfalls an den Hund der Familie, 'Sepres', der während des siebenjährigen Krieges heldenhaft die Mannschaft des Schiffes von Chresten Juel rettete. Das Epitaph für Thomas Maltesen Sehested und seine Ehefrau, Anne Lunge, 1° verheiratet mit dem obengenannten, wurde teilweise durch ein Erdbeben 1742 zerstört.